اولو تانریـنین آدی ایله

آذربایجان ائل بیلیمی

درنگـی‌نین آیلیق ایچ بولتنی

مهر (خزل) ۱۳۹۱

قیرخ آلتینجی سایـــی

رداکته هئیتـــــــــــــی :

علیرضا صرافی، محمد علیپور مقدم،

احد فرهمندی، کـاظـم عباســـی

صفحه دوزنله‌ین : احد فرهمندی

جیلد طراحی: محمد علیپور مقدم

www.azelbilimi.com

E-mail: info@azelbilimi.com

azelbilimi@yahoo.com

ایچینده کیلر

۱. **گئرمی تاپماجالاری** / علی محمد خلفی. ۲

۲. **قایناناـ گلین اوخومالاری**/ حمید والایی. ۲۴

۳. **فولکلورچولارین حیات یارپاقلاریندان**/ رضا همراز. ۲۷

٤. **خوراسان تورکلرینین آتا سؤزلریندن**/ دکتر سلطان طلوع- علیرضا صرافی. ۳۱

۵. **قاراداغدا قادین گئییملری**/ اکرم خیرخواه.۳۵

٦. **نظری به روستای ورگهان**/ عزیزه حبیبی. ۳۸

۷. **فولکلور داراغی ایله**/ ۵۳

بالابان چالان پیشیک/ اوروجعلی دوزنانی. ۵۳

پیشیک قوْشونو/ اوروجعلی دوزنانی. ۵۵

گئرمی تاپماجالاری

علی محمد خلفی زنگیر

آذربایجانین آیری بؤلگه‌لری کیمی، تاپماجالار موغانین شیفاهی خالق ادبیاتی‌نین بیر پارچاسی سایِیلیر. پاییزین اوزون گئجه‌لرینده، قوجا بابانین ناغیل‌لاری بیتیب، حیات باغچاسی‌نین نازلی و سئویملی گوللری قوجا آنانین نازلاما و لایلاسی ایله یوخویا گئدن چاغلار، قیشین سویوق گئجه‌لرینده، سازاغین اؤز ایسته‌دیگی غملی هاوالارینی چالان چاغلار، آتا بابالاریمیزین حکمتلی و درین آنلاملی سؤزلری ایله یاناشی تاپماجالار دا دئییلیر.

حاجیلر حاجه گئدر،
عهد ائلر گئجه گئدر،
بی یومورتدانون ایچینده،
اللی‌مین جوجه گئدر.

گلئیدیم بَتدن،
های ویردی کتدن،
اوووردیِ سومویدن،
ساققالی اَتدن.

دایه‌نیبدو دایاغسیز،
بویه‌نیبدو بویاغسیز.

تاپماجالاردا بعضاً بیر شعیر کیمی، بعضاً ده نثر اولاراق قارشی طرفه سوال وئریلیر. اما نه ایسه، آتالارین درین و آنلاملی باخیشلاری، زنگین و حیکمت دولو دوشونجه‌لری، سوروشولان تاپماجالاردا اؤزونو گؤستَررک اونونلا داشینیر.

تاپماجادا بیر نوع رمز وار. اونو دوشونن اوشاق چوخ ذکالی و هوشلو ساییلیر. آتا-آنا بئله اوشاقلارین بویون اوخشاماقلا اونو حیات و یاشامین سیرلارینی جلد باخیشلا دوشونمگه یؤنَلدیر. بیر ده تاپماجادا گیزلنن سیرّین اؤزللیکلری دیله گلدیگی اوچون ائشیدن شخص بیر سیرا معلومات اؤیرنمیش اولور.
«تاپماجالار مختلف اشیا، حادثه و مفهوم حاقّیندا یارانیر، بونلارین بیر ایکی علامتی دولایی یوللا سؤیلنیلیر. باشقا جهتلری ایسه گیزلی ساخلانیلیر و مخاطبدن اونون جوابی ایستنیلیر.
تاپماجالارین منشأیی انسانلارین آنیمیستیک (هر شئیی جانلی سانماق) دونیا گؤروشونه قاییدیر. بئله کی، قدیم انسانلار بوتون طبیعی قوّه‌لری جانلی بیلمیشلر و اونا گؤره ده قورخارمیشلار بعضی شئیلرین آدین آپارینجا بوتون حیوانلار و طبیعی قوّه‌لر اونو ائشیدسین و بیلسین. اونا گؤره شئیلرین آدینی دولایی صورتده و رمز کیمی چکرمیشلر.
بوگون تاپماجالار داها چوخ اَیلنجه اولاراق ایشلنیر. بیر ده اوشاقلاری و جاوانلاری دوشونمگه وادار ائدیر. اونلارین بیلیگینی، ذکاسینی، تجروبه‌سینی یوخلاییر.» (صرافی علیرضا- تورک خالق ادبیاتی)
بیزیم یئرلرده (گئرمی، موغاندا) ایندی ده قوردا «کافیر» و جینلره و آل آروادینا «آللاه نهلت‌ائله‌میش» دئییرلر. ایناییرلار بونلارین آدلاری چکیلسه، زیانلیق تؤردر.
«تاپماجا یادداشین هر بیر فرد طرفیندن منیمسه‌دیلمه‌سی‌نین و باشلیجاسی، بو منیمسه‌نیلمه اوزریندە نظارتین حیاتا کئچیریلمه‌سی‌نین ان اوغورلو اصولو ایدی. تاپماجانین فونکسیونال (بیر شئیین قورولوشوندان دئییل فعالیتیندن آسیلی اولان) ماهیّتی ده محض بو اصوللا احتوا اولونور. بئله کی، اتنوسون کوللکتیو (اتنوس: قومیت، کوللکتیو: جمعی، اجتماعی) بیرلیگی کوللکتیوین گله‌جک عضولرینه تاپماجا واسطه‌سیله هم اؤتورولور، هم ده بو اؤتورولمه اوزرینده نظارت ائدیلیردی. تاپماجالاردا کوسمولوژی (کایناتین یارانیشی) چاغین اتنوسونون احاطه ائتمه‌دیگی دونیا ساحه‌سی قالمیر.»
گؤرونور کی، تاپماجا دا فولکلورون باشقا عنصرلاری کیمی منسوب اولدوغو ملتین اؤزللیکلرینی اؤز ایچینده داشیماقدادیر. تاپماجالاری توپلاماقلا بو ماهیتین قورونوب ساخلانیلماسی لازیم گؤرونور.

گئرمی و اطرافدا ایشلنن تاپماجالاردان (تاپ_ تاپباجه‌لر) بیر نئچه نمونه[1]

آغاج باشینده داری قویی‌سی

اینجیل (خانی ناهید)

آغاجه چیخدیم آدامنان،
بی نلبکی بادامنان،
نه دیلی وار نه آغزی،
سؤز دانیشئی آدامنان.

کیتاب (محمدی فاطمه)

آغامون بی دونی وار، قاتداماغ اولماز.
ایچی دولو اشرفیدو، جوتده‌مگ اولماز.

گؤی (مدیری گول‌باجی)

آهانی آی آهانی، گزر جومله جاهانی، درهلرده اؤلدوردوم، نه اتی وار، نه قانی.

کولگ (عظیمزاده لطیفه)

آخشم باخدیم چوخئیدی، سحر باخدیم یوخئیدی.

اولدوز (محمدی فاطمه)

آخشم اولار، اؤلو قیچین اوزادار.

کیلیت (زارعی راویه)

آق‌قوشوم جیغ_ جیغ ائیلر، یئری پالچیغلیغ ائیلر، حسن بگیم گلنده، حسین بگ آجیغ ائیلر.

گرموج- مئه (مدیری گول‌باجی)

- آق‌قوشوم هاردان گلئیسن؟
- قان مملکتین‌نن،
- قانون نیه یوخدو؟.
- آللاهون حکمتین‌نن.

سوت (احمدی شهروز)

آلچاغ دامنان قار یاغار.

اون الگی (زارعی راویه)

۱- تاپماجالاردا گئرمی دیالکتی قورونموشدور.

آلچاغ تپه، چیچَی سپه.

الگ (محمدی فاطمه)

آلتی چپر، اوستی چپر، ایچینده آت چاپئیلر.

گؤز (محمدی فاطمه)

آلتی داشدو داش دؤ گو،
اوستی داشدو داش دؤ گو،
مال_قویین کیمی اوتدار،
اولارا یولداش دؤ گو.

باغا (مدیری گول‌باجی)

آلتی قویین، اوستی کئچی، باشی فیندیخ، قویروغی قیچی.

قررنقوج [قارانقوش، پرستو] (زارعی راویه)

آلتی سودو، اوستی اوت.

قلین [قلیان] (بخشنده زهرا)

آشاغا گلئی ایشی وار، یوخاری گئدئی یو کی وار.

قاشوغ (مدیری گول‌باجی)

آتدان بؤیو گ، ایتدن بالاجه.

یهَر (ماجدی خانیم)

آتدیم آتانا، دَیدی کوتانا، دریادا بالیغ، چؤلده جئیرانا.

ایلدیریم (زارعی راویه)

آی آتدار-آتدار، میغاندا اوتدار، واختی گلنده، ساغریسی چاتدار.[۲]

پامبوغ (سبزی جووزی)

آی گلئی آدامینن،
بی خونچه بادامینن،
نه دیلی وار، نه آغزی،
دانیشئی آدامینن.

کیتاب (بخشنده زهرا)

آیی آی آلتدا گؤردوم،
آیی چای آلتدا گؤردوم،

۲- ساغری : بئل ، اومبا

ایگیرمی دؤرد اولدوزی،
دمیر یای آلتدا گؤردوم.

آت نالی و میخلاری (ماجدی خانیم)

بابام گیله دولای_ دولای یول گئدئی.

آشوغ ساپی (پناهی فاطمه)

بابام مینیب بوز_ بوزی،
بی آللاهی، بی اؤزی،
بیر بیرنی وار، قیرخ گؤزی.

چاروغ (آغازاده ژیلا)

باغدا تاپبیلدار، سودا شاپبیلدار.

بالتا، بالیغ (ماجدی خانیم)

بالاجه کیشی چپر چکئی.

بیز (زارعی هزر)

بالاجه قویی، دامبیلدار سویی.

قلَیَن (ماجدی خانیم)

بالالارین ییغیب باشینه سیزیلدئی.

سیماور (زارعی راویه)

بالدان شیرین، بالتادان آغیر.

یوخو (زارعی راویه)

باشی کلم باغلار، ایچی ورم باغلار.

سیماور (محمدی فاطمه)

بیردان (بوردان) باخدیم دوزدو،
ساناديم قیرخ یوزدو،
اوغلی پادشاهلیغ ائلئی،
ننه‌سی هله قیزدو.

نار (محمدی فاطمه)

بیِردان ویردیم قیلینجی،
فلَی‌ده اوینر اوجی.

ایلدیریم (زارعی راویه)

بی آغاجیم وار اون ایکی خولی وار، هر خولینون اوتوز یارپاغی وار، هر یارپاغون بی اوزی آغدو، بی اوزی قره.

ایل،آی،گون (بگزاده رقیه)

بی بئله‌جه میصیری،
بَیلر اونون اسیری.

قیزیل (ماجدی خانیم)

بی بئله‌جه میّت داشی،
یاندیردی داغی_داشی.

گولله (ماجدی خانیم)

بی دامیم وار آغیز دولو یارماچه.

آغیز، دیش (زارعی راویه)

بی دامیم وار بی دسته اوت توتماز، قیرخ باش مال توتار.

قاریشخا یوواسی (محمدی فاطمه)

بی دامیم وار تک دیرگ اوسته.

گؤبَلگ (زارعی هزر)

بی ائویم وار، نه گؤتی وار، نه باشی.

یومورتدا (جاهد سهیلا)

بی اَیَغی وار اوچ گؤزی.

راهنما چیراغی (آغازاده مینا)

بی قوشوم وار آلاجه،
اوچر قونار آغاجه،
اؤزینه بی ائو تیکر،
نه قاپو قویَر، نه باجه.

پیله قوردی (عباسی آسیه بگیم)

بی تاباخ آلما، سحره قالما.

اولدوز (خلفی فتح‌اغا)

بی تندوروم وار، ایکی چؤرَیلو.

قوز (داورپناه مریم)

بی تندوروم وار قیفیلدار،
اونو آچنده دونیا بوتون خبردار.

اوروژدوغ (محمدی فاطمه)

بیرجه قاریش بویی وار،
دام دولوسی تویی وار.

قوللوخچه[۳] (مدیری گول‌باجی)

بیری دئی گه گئدگ،
بیری دئی نه گئدگ؟
بیری ده باشین بیللئی.

سو، قوم، لیغ[۴] (زارعی هزر)

بیزدن بی ماما چیخدی،
ال قویدی داما چیخدی.

پیشیگ (پناهی فاطمه)

بوسداندا وار بی آروات،
پالتار گئییب قات به قات.

کلم (محمدی فاطمه)

بو گوننری آدینه‌دو،
آدینه‌نون آدی نه‌دو؟
اؤزی سوموی یئی،
سوموسوز آدی نه‌دو.

تورپاغ (محمدی فاطمه)

بو گوننری شنبه‌دو،
گؤؤلومه دوشن نه‌دو؟
هم اودسوز، هم اوجاغسیز،
کؤلگه‌ده بیشن نه‌دو؟

بال (رحمانی سلامت)

۳- قوللوخچه: بالاجا چیراق اولارمیش یاغ یوخسا قارا نفت تؤکوب یاندیرارمیشلار. فارسجا پیه‌سوز دئییلیر.
٤- لیغ:باتلاقلیقدا اولان یاپیشقان و قارا پالچیق. بو تاپماجانین تبریز واریانتیندا جوابلاری یئل، تورپاق و بوغدادی.

بوخاری آی بوخاری،
توسدینی چکر یوخاری،
بئش آغ‌ساققال اوتوروب،
بیر_ بیرین‌نن یوخاری.

بارماغ (زارعی هزر)

بوینوزی وار مارال دؤیو، قانادی وار قوش دؤیو.

چَوورتگه (تنهایی ناهید)

چاتو سو ایچر، دانا کؤپر.

بورانی (زارعی هزر)

چایخانادا ایشدر، هردم بی قندی دیشدر.

قندقیران (محمدی فاطمه)

چئشمه‌لر، آی چئشمه‌لر،
هامی اونی ائشمه‌لر،
یئددی آغلار، سکگیز گولر،
اوچ سیزیلدار، بئش ملر.

ناماز (عزیزی کربلایی توکل)

چپره دوشر، چیققیلداماز.

گون (زارعی راویه)

چیخدیم دیکه، دوشدوم کوپه.

چهمه (پناهی فاطمه)

چیل تؤیوغ، چیللمه تؤیوغ، کسرم قانی یوخ.

هانا، خلچه (زارعی راویه)

چؤوور بَرو، باسیم ایچَرو.

باشماغ (اسدی علیرضا)

داش دیبینده بیتمیشدر،
نه آغزی وار نه دیشی،
لاپدان الیمی دیشدر.

جیگیرتگان (مدیری گول‌باجی)

داغدا دَلومان،
سودا سِولئیمان،
یاتیب گوشَر،
دوزسوز بیشَر.

جاناوار، بالیق، قوْیین، حالوا (خانی ناهید)

داغدان آشر، دامنان آشمز.

یول (پناهی فاطمه)

داغدان گلئی ائشینه_ائشینه،
پوخی ددؤون دیشینه_ دیشینه.

بال آروسی (زارعی راویه)

داغدان گلئی داغ کیمی،
قوللاری بوداغ کیمی،
اگیلدی سو ایچمگه،
آنقیردی اولاغ کیمی.

توفنگ (زارعی راویه)

داغدان گلئی، هوزی[۵] کیمی
دییرمانون توزی کیمی.

کولگ (مدیری گول‌باجی)

داغدان گلئی قاچه_ قاچه،
قیرمیزی تومان پامبوغ پاچه.

اییده (زارعی راویه)

داغدان هئلله‌درم سینماز، بی یومروغوما دؤزمز.

سوغان (زارعی راویه)

دام اوسده پارا کؤمبه.

آی (زارعی راویه)

دام اوسده دایلاق اوینر.

دولو (زارعی راویه)

۵- هوزی: هئچ بیر زادی قانمایان و هر ایشی عقل یوخ، زور گوجونه گؤرن.

دام اوسده سارو کؤپَی.

بورانی (آغازاده ژیلا)

دام اوسده قره‌تؤیوغ.

بوخاری (جاهد سهیلا)

دام دالینده آت کیشنئی.

نوودان (حمیدی زهرا)

دایه‌نیبدو دایاغسیز،
بویه‌نیبدو بویاغسیز،
گؤیدن یئره سالللانئی،
هر نه وئرسون آللانئی.

گؤگ، یئر، یاغیش، اوشاغ (زارعی راویه)

داییم‌گیله دولای_ دولای یول گئدئی.

قاریشخا (زارعی راویه)

دنیز اوسدی دوماندو،
دومان اوسدی ساماندو،
سامانا بی اوت دوشدی،
گؤیده آللاه آماندو.

قلین [قلیان] (عظیمزاده لطیفه)

دریادا بالیغ، باشی یانوغ.

پیلته (محمدی فاطمه)

دوه دابانی، گزر اوبانی، آلتی قیچی وار، ایکی دابانی.

تره‌زو (احمدی شهروز)

دیبرمانا دن گلیب،
چیخون گؤرون کیم گلیب،
تیکیلمه‌میش چووالدا،
چکیلمه‌میش اون گلیب.

اییده (زارعی راویه)

دیلیم_ دیلیم نار،
دیزیمه‌جن قار،

اوشدی بی کهلیگ،
قوندی بی دیلبار.
سامان (زارعی راویه)
دیزی بئلین‌نن یوخاری.
چوورتگه (خانی ناهید)
دؤرد قارداش بی قویی‌یه داش آتئی.
مال ممه‌سی (زارعی راویه)
دَییرمانا دن دولدی،
زولفوم اوزه بند اولدی
اوچ یوز آتمیش آلتی تاختا،
بی میسمارا بند اولدی.
ایل (سبزی جووزی)
ائیمیزده (ائویمیزده) بی کیشی وار، کؤنده‌لن یاتیشی وار.
فرمش (آغازاده ژیلا)
ائیمیزده بی کیشی وار، ننه‌منن ایشی وار.
نئهره (زارعی محمد)
اَلَی‌مَلَی قوش ایدی،
دیوارا قونمیش ایدی،
گئتدیم اونی توتماغا،
او منی توتمیش ایدی.
گون (محمدی فاطمه)
ایاغی یوخدو قاچئی،
قانادی یوخدو اوچئی.
بولوت (بگزاده رقیه)
گلئیدیم بَتدن،
های ویردی کتدن،
اووردی سومویدن،
ساققالی اَتدن.
خوروز (زارعی راویه)

گلئیدیم سیزدن،
قار ویردی دیزدن،
آللاه آییرمز
بیر_ بیریمیزدن.

تره‌زو (زارعی راویه)

گلن لئیلَی،
گئدن لئیلَی ،
تک قیچ اِوسده
دوران لئیلَی.

قاپو (زارعی راویه)

گئجه اکدیم نوخودی،
سحر گؤردوم یوخودی.

اولدوز (ماجدی خانیم)

گئجه ده گئدر، گوندوز ده گئدر، یئرینده کی یئرینده.

دییرمان (سبزی جووزی)

گؤبَگیم گؤبَگووه،
شیپبیلتوسی دبَگووه[6]

داسدار داشی [فا:آسیاب دستی]. (نوری پریسا)

گؤ.... ویریم،
گؤتوروم ویریم،
ایکی سالخیدیم[7]
بی بر کیدیم،
قورو ویریم
یاش چیخاردیم.

قوشخون، یهَر، اوزَنگو، چکه‌جگ، یوگن[8]. (زارعی محمد)

٦- دَبَگ: عقلی و دوشونجه‌سی آز اولان شخصه دئییلیر. دلی انساندان بیر آز عقلی چوخ اولور.
٧- سالخیتماق: گوده صورت‌ده ساللاماق. ائششگین و قویونون قولاغی یورغونلوقدان یا ناخوشلوقدان دیک دایانماییب آشاغا اَیلنده دئییرلر؛ قولاقلاری سالخاییب. بعضاً آشاغالاماق اوچون انسانا دا ایشلدیرلر.
٨- یهَر: مینمک اوچون آتین بئلینه قویولان اؤزل وسیله.
اوزَنگو: آت مینن شخص آیاقلارینی قویماق اوچون یهَرین هر ایکی یانیندان یئره ساللانان وسیله.
چکه‌جک: یهَرین ایکی قاییش-کمربندی و اونون توققاسی اولور کی آتین قارنی‌نین آلتیندا اونلاری باغلاییب، بیر آز چکیب سیخیرلار.
یوگن: آتین باشینا وورولان افسار. اونون بیر قسمتی وار کی، بورونج‌دن اولور و آتین آغزینا کئچیر.

گؤی اؤ کوز کولدان باخار.

قارپوز (زارعی هزر)

گؤیده دوغولار،
یئرده بوغولار.

یاغیش (زارعی محمد)

گؤیده قیفیل‌لو صاندوخ.

جینقیر، قوز[۹] (رحمانی سلامت)

گؤیدن دوشر شاپ ائلر،
شاه صنَم اونی هاپ ائلر.

توپورجک (کامرانی سکینه)

گؤیدن دوشدی، یئره یاپیشدی.

آد (زارعی راویه)

حاجیلر حاجه گئدر،
عهد ائلر گئجه گئدر،
بی یومورتدانون ایچینده،
نئچه مین جوجه گئدر.

نار (زارعی راویه)

حاجیلر هارینجیدو،
باشماغی نارینجیدو،
خول آتار یارپاغ آچمز،
تاپ گؤر نه آغاجیدو.

مارال بوینوزی (پناهی فاطمه)

هالالار آی هالالار،
داغدا_ داشدا بالالار،
دیرناغین‌نن سو ایچر،
دیمدیگین‌نن بالالار.

بیغدا (زارعی هزر)

۹- جینقیر: گیردکانین قابیغی سویولموشونا دئییلیر.

هالتانی آی هالتانی،
یئره ویردیم بالتانی،
یئردن بی اوغلان چیخدی،
جمله جاهان سلطانی.

سو (مدیری گول‌باجی)

هامینی بزَر، اؤزی لوت گزَر.

ایینه (زارعی راویه)

هاپ_ هاپی، کرکی ساپی، بئش بیداغی، بی یارپاغی.

قول (احمدی شهروز)

هاریننئی[10] بیرنی شیشئی.

جهره (محمدی فاطمه)

هرینده آی هرینده،
یووا باغلار سرینده،
گئجه-گوندوز یول ائیلر،
گئنه قالار یئرینده.

چای سویی (ماجدی خانیم)

حسن آغا حبیسده‌دو،
زنجیری قفسده‌دو،
نه یئرده‌دو نه گؤیده،
تاختی روان اوسته‌دو.

دیل (محمدی فاطمه)

هشدریلئی، هوشدریلئی، یاز اکیلئی، قیش دریلئی.

پامبوغ (مدیری گول‌باجی)

هورر، هورر بیرنی شیشر.

جهره (احمدی شهروز)

ایچی دری، چؤلی ات.

پته‌نگ (زارعی راویه)

۱۰- هاریناماق/ هارینلاماق: کئفلنمک، اؤزللیکله ثروتین و وارین چوخالماسیندان ظولمه باشلایان شخصه ایشلدیرلر.

ایکی داغ آراسینده، سلطان سووا گیرئی.

آجیتمه[۱۱] (زارعی راویه)

ایکی قونشی بیر_ بیرین گؤرمئی.

گؤز (خانی ناهید)

ایکی قولاغی وار، بی قارنی.

نایلون کیسه (حمیدی زهرا)

کتدن چیخدی کَکیل‌لو قیز.

سوپورگه (عظیمزاده لطیفه)

کور کیشی مئشه‌دن باخئی.

ازگیل (رحمانی سلامت)

قاقاق قَله‌سی وار بونون
قان پیالاسی وار بونون،
نه یومورتدار، نه کوکلر[۱۲]،
نه چوخ بالاسی وار بونون.

نار (عظیمزاده لطیفه)

قاپو دالینده کیلکه‌لو قیز.

سوپورگه (زارعی راویه)

قره آداملار، قیرمیزی دونیادا.

قارپوز و دنه‌سی (خانی ناهید)

قره ایت قاپینی کسر.

باشماغ (عظیمزاده لطیفه)

قره تؤیوغ باغدادو،
دیمدیگی تورپاغدادو.

گؤبلك (زارعی محمد)

قره تؤیوغ قارنی ییریغ.

اوجاغ (زارعی راویه)

۱۱- خمیری آجیتماق اوچون، خمیر اولونان چاغ قالمیش خمیردن بیر تکه اونون ایچینه آتیرلار. اون سوفره‌سینین آراسیندا ساخلانیلان بو تیکه‌یه آجیتما دئییلیر.

۱۲- کوکله‌مک: قوشلارین یومورتدا اوستونده بالا چیخارماق اوچون یاتماقلارینا کوکله‌مک دئییلیر.

قره دو قارغا دؤ گو،
قانادی وار قوش دؤ گو،
تولا کیمی ایی بیلئی،
تازییه یولداش دؤ گو.

پیس، پیسانا [بؤجوک]. (بگزاده رقیه)

قیرخ قارداشؤی (قارداشیق)، باشیمیز بی بویده.

کیرپیت (احسنی زهرا)

قیرخ پیلله کان، مین‌بیر اوتاق.

کلم (داداشی راضیه)

قوجه کیشی داغدان شله هئلله‌دئی.

اولگوچ (زارعی هزر)

قولاغین بیرماسون دیلین چیخارتماز.

والور یا لامپا[۱۳] (مدیری گول‌باجی)

قویروغین‌نن توتماسون، تؤلییه گئتمز.

قاشوغ (احمدی شهروز)

قویوم قیزیل، بیغدام آغ.

گیلدیک[۱۴] (زارعی محمد)

من آشوغام آی دوغدی،
جاننو جانسیزی بوغدی،
ننه‌سی بئشیی‌ده دو،
قیزی بی اوغلان دوغدی.

پیله‌قوردی (ماجدی خانیم)

من گئدییَم او قالئی.

آیاق ایزی (زارعی هزر)

من قالییَم او گئدئی.

یول (عظیمزاده لطیفه)

۱۳- والورون یا لامپانین خوت وئرنین بوراندا پیلته‌سی یوخاری چیخار

۱٤- قیزیل‌گول کیمی کوللو بیتکی‌دیر کی، آغ گول آچیر. گولدن سونرا باغلادیغی میوه‌یه گیلدیک دئییریک. تورکه‌داوا دا چوخ استفاده اولونور. فارسلار اونون گولونه نسترن دئییرلر.

نامازییَم_ نامازی،
آلمیشم دسته‌مازی،
ات مچیدیم_ سو قیبله‌م،
هارییه قیلیم نامازی.

یونس نبی (نیکجو رزاق ، علیمحمدی معرفَت)

نه یئرده دو نه گؤیده، جمله جاهان ایچینده.

اوشاغ ننه قارنینده (زارعی راویه)

ننه‌مون بی دونی وار قاتداماغ اولماز،
ایچی دولو اشرفیدو ساناماغ اولماز.

گؤی، اولدوز (زارعی راویه)

ننه‌سینون قارنین‌نن چیخیب، دده‌سینون بئلین قاشیئی.

کیرپیت (طلایی نیّر)

او نه‌دو کی آتارام،
تندور آلتی قاتارام،
آغاجلری ساتارام.

ساپاند[۱۵] (ماجدی خانیم)

او نه‌دو ملَر کئچر؟
او نه‌دو الِر کئچر؟
او نه‌دو دلَر کئچر ؟
یاراسی بیلینمز دردی چوخ اولار.

آچماسی:

ایلدیریمدو ملَر کئچر
او یاغیشدو اَلر کئچر
او نیسگیللو سؤزدو دَلر کئچر
یاراسی بیلینمز دردی چوخ اولار.

(علیمحمدی معرفَت)

او نه‌دو گزر کُلّی جاهانی؟
او نه‌دو گئدر-گلر بیلینمز؟
او نه‌دو ویردیغی دیریلمز؟
او نه‌دو دورنا کیمی بو دونیادان قتَرلنیب وار گئدر

۱۵- چوبانلارین داش آتماق اوچون اؤزل وسیله‌لری. فا: فلاخن

آچماسی:

او روفدو (روح)گزر کُلّی جاهانی
او نفسدو گئدر، گلر بیلینمز
او جنابی عزراییلدو ویردیغی دیریلمز
اؤلنردو بو دونیادان قتَرلنیب وار گئدر .

(علیمحمدی معرفَت)

او نه‌دو یئمیشم اؤلمه‌میشم؟
ایندی ده وار یئمرم،
یئمه‌سم ده اؤلمرم.

آنا سوتی (احمدی شهروز)

اوراغ اَیرو قان قیرمیزی،
ایکی سئرچه‌نون دؤرد گؤزی،
دوه بالاسی چوششگ،
اونی تاپبیَن ائششگ.

آچمالار ایچینده‌دیر (خلفی فزل)

اوتایدن گئدن کیشی،
الینده تندور شیشی،
سن‌نن بی ات ایسدَرم،
نه یایی گؤرر، نه قیشی.

گؤبَلك (احمدی شهروز)

او یَنه قالا محمد،
بی یَنه قالا محمد،
یاش ویررام قورو چیخار،
صلّی علی محمد.

چؤرگ (محمدی فاطمه)

اؤروشده گؤیدو، بازاردا قره، ائوده قیرمیزی.

چای (عظیمزاده لطیفه)

اؤزی بی قاریش، ساققالی ایکی قاریش.

خوروز (زارعی راویه)

اؤزی اؤز قبرین قازار.

دامجی (زارعی راویه)

پالتاری وار درزی گؤرمئیب،
اونی وار دییرمان گؤرمئیب،
تاخداسی وار نجار گؤرمئیب.

اییده (تنهایی ناهید)

سارو عاباسی وار بونون،
نه خوش صفاسی وار بونون.
ایینئینن دلوی_ دلوگ،
پیچاغنان بؤلوی_ بؤلوگ.

پورتاخال (احمدنژاد مهناز)

سارو اؤکوز یاتیب دورمئی،
قره اؤکوز گئدئی گلمئی.

اوت، توسدی (آغازاده ژیلا)

سارو ساندوخ، ایچی دولو فینديخ.

یئمیش (خانی ناهید)

سحر_ سحر آغ اوغلانی ویردیم یئره.

فیرتیغ (اسدی علیرضا)

سکگیز_ سکگیز سووران، دؤردی میزان ایکیسی خان.

ناماز (محمدی فاطمه)

سووا گیرر لیل‌لنر،
سودان چیخار دیل‌لنر.

بوخوو[۱۶] (ماجدی خانیم)

سورو_ سورو قوشدر،
سورمئیی قوشدر،
نه دیشی وار نه آغزی،
آدامی دیشدر.

گیجیرتگان[فارسجا: گزنه] (مدیری گول‌باجی)

شیریندو شکر دؤگو، آغیردو وزنی یوخدو.

یوخو (زارعی راویه)

۱۶- بوخوو: ایکی حلقه دمیر اولور، اونلارلا آتین قاباق قوللارینی بیر_ بیرینه باغلاییرلار، آت قاچیب اوزاقلارا گئده بیلمیر. آت آتیلا_ آتیلا یئرییر و هر آتیلاندا او دمیر سسلنیر. بوخوولانمیش آت اولدوغو یئردن چوخ اوزاقلاشا بیلمیر.

شوخومی آغ، توخومی قره، النن اکیلر، دیلنن بیچیلر.
کاغیذ (محمدی فاطمه)

تاپ-تاپباجه،
یئر آتداجه،
سامیرالو ساققالو قوجه.
سیچان (زارعی راویه)

اوزون_ اوزون قییشدر،
بی اوجی میغاندا ایشدر.
یول (زارعی راویه)
اوچ باجیؤگ، آلنی دلوگ.
چاتما، قوشما (مدیری گول‌باجی)

اوچی بیزه یاغیدو،
اوچی جنّت باغیدو.
اوچی ییغار گتیرر
اوچی ویرار داغیدو.
قیش،یاز،یای، پاییز (سبزی جووزی)

اوستی چیمن بیچمه‌لو،
آلتی بیلاغ ایچمه‌لو.
قویین (زارعی راویه)
اوزینون توکی ایچردن چیخار
موتال (داداشی راضیه)
اوزوم_ اوزوم، یوللارا دوزوم.
قاریشخا (حمیدی زهرا)
یاشیل اکرم، قیرمیزی بیتر.
خینه (جاهد سهیلا)
یئر آلتدا چوللو دووشن.
اؤلو (زارعی راویه)
یئر آلتدا قاننو کاسا.
چوغوندور (عظیمزاده لطیفه)

یئر آلتدا یاغلو قَییش.

ایلان (عظیمزاده لطیفه)

یئر آلتین‌نن قاز گئدر،
قاقفیلدشار تئز گئدر،
هرکیم اونی بیلمه‌سه،
یئددی ایل بوغاز گئدر.

زومرود قوشی (خلفی فزل)

یئرییَنده تک قیچ، دایَننده اوچ قیچ.

داشخا [**فورغون**] (پناهی فاطمه)

یول اوسده قازان قَینر.

قاریشخا (زارعی راویه)

یول اوسده یوغون آرواد.

تندور (زارعی راویه)

یومروغوم ییرتیغوا.

جیب (زارعی محمد)

یوک اوسده پارا کؤمبه.

آی (خلفی فتحاغا)

زیر کیلیم، زینجیر کیلیم،
آغیردو چیرپا بیلمییَم،
یئکه دو اؤرته بیلمییَم.

یئر، گؤی (آغازاده مینا)

قایناق کیتابلار:

١. Rzasoy seyfəddin. Mifologiya və folklor: nəzəri-Metodoloji kontekst. Bakı, «Nurlan», səh١٨٨,٢٠٠٨.

۲.صرافی علیرضا، تورک خالق ادبیاتی، پ.د.ف

قایناق شخصلر:

۱.آغازاده ژیلا، گئرمی‌نین بینه کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۲.آغازاده مینا، گئرمی‌نین بینه کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۳.بگزاده رقیه، گئرمی‌نین سئیدکندی ساکینی (حاجی صحبتین نوهسی)، ۱۷ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۱.
۴.بخشنده زهرا، گئرمی‌نین آرانچی کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۵.جاهد سهیلا، گئرمی‌نین اونبیربگلی کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۶.داداشی راضیه، گئرمی‌نین آلایلا کندی ساکینی، ۱۶ یاشیندا، ساوادلی ۲۰۱۱.
۷.عباسی آسیه‌بگیم. گئرمی‌نین آلازار کندی ساکینی. ۸۸یاشیندا–ساوادسیز– ۲۰۰۴.
۸.احمدی شهروز، گئرمی‌نین ایزمارا کندی ساکینی، ۴۱یاشیندا، اؤیرتمن، ۲۰۰۹.
۹.احمدنژاد مهناز، گئرمی شهری ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۰.
۱۰.احسنی زهرا، گئرمی‌نین زینگیر کندینده اولوب گئرمی ساکینی،۳۴ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۲.
۱۱.علی‌محمدی معرفَت، گئرمی‌نین پرمئییر کندی ساکینی، ۸۰ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۲.
۱۲.اسدی علیرضا، گئرمی‌نین آلازار کندینده اولوب یاشامیش ایندی کرج شهری ساکینی، ۴۰یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۲.
۱۳.عظیمزاده لطیفه، گئرمی‌نین شکروو کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۱۴.عزیزی کربلایی توکل. گئرمی‌نین زینگیر کند ساکینی. ۸۳یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۱.
۱۵.حمیدی زهرا، گئرمی‌نین زینگیر کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۱۶.خانی ناهید، گئرمی‌نین شکروو کندی ساکینی، ساوادلی، ۱۸ یاشیندا، ۲۰۰۸.
۱۷.خلفی فتح‌آغا، گئرمی‌نین زینگیر کندی ساکینی، ۳۵ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۲
۱۸.خلفی فزل، گئرمی‌نین زینگیر کندی ساکینی، ساوادلی(بئش کیلاس)، ۶۷ یاشیندا، ۲۰۱۰.
۱۹.کامرانی سکینه، گئرمی‌نین شوکورلو کندیندن ایندی گئرمی ساکینی، ۱۶ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۱.
۲۰.ماجدی خانیم، گئرمی‌نین چونهخانی کندیندن، اردبیل ساکینی (مممد علی داداشینین آروادی)، ۷۰ یاشیندا، ۲۰۰۹.
۲۱.محمدی فاطمه، گئرمی‌نین کلهسر کندی ساکینی، ساوادلی ۱۹ یاشیندا، ۲۰۰۸.
۲۲.مدیری گول‌باجی، گئرمی‌نین زینگیر کندی ساکینی، ۷۷ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۱.
۲۳.نیکجو رزاق، گئرمی‌نین زینگیر کندیندن گئرمی ساکینی، ۳۴ یاشیندا، اؤیرتمن، ۲۰۱۲.
۲۴.نوری پریسا، گئرمی‌نین چونهخانی کندیندن، گئرمی ساکینی، ساوادلی، ۱۶ یاشلی، ۲۰۱۲.
۲۵.پناهی فاطمه، گئرمی‌نین بینه کندی ساکینی، ۱۷ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۲۶.رحمانی سلامت، گئرمینین پرمئییر کندی ساکینی، ۶۷ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۲.
۲۷.سبزی جوزی، گئرمی‌نین زینگیر کندی ساکینی، ۷۵ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۰۶. (مرحوم)
۲۸.طلایی نیّر، گئرمی‌نین زینگیر کندیندن اولان گئرمی ساکینی، ۱۶ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۱۱.
۲۹.تنهایی ناهید، گئرمی‌نین تیکانلی کندی ساکینی، ۱۸ یاشیندا، ساوادلی، ۲۰۰۸.
۳۰.زارعی هزر. گئرمی‌نین آلازار کندی ساکینی. (اؤز تخمینی ایله ۱۲۰ دن آرتیق)یاشیندا. ساوادسیز. یای ۲۰۰۳.
۳۱.زارعی محمد، گئرمی‌نین آلازار کندی ساکینی، ۶۶ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۲
۳۲.زارعی راویه، گئرمی‌نین آلازار کندی ساکینی، ۶۲ یاشیندا، ساوادسیز، ۲۰۱۲.
۳۳.داورپناه مریم، گئرمی‌نین پرمئییر کندی ساکینی، ساوادلی، ۱۹ یاشیندا، ۲۰۰۸.

قاینانا، گلین اوخومالاری

حمید والائی
Hamid.valai@gmail.com

قایناق شخص: جئیران خانیم موسوی، ۵۰ یاشیندا، سوادی: یازیب اوخوما حدینده، هئریسده دوغولموش و ایندیلیکده تبریزده یاشاماقدادیر.
توپلاما تاریخی: ۱۳۹۱_جی ایل. (بو اوخومالار هئریس آغزییلا یازیلمیشدیر.)

گلین قاینانا آراسیندا هردن آجیلیقلار اولاردی. قاینانالار گلینلری چوخ آجیقلاندیراندا، گلینلر دؤنوب بو سؤزلری قایناناlarina دئیردیلر:

ماهنیلار

۱- قئیننه، قئیننه، ظالیم قئیننه

قئیننه‌می یودوم سردیم نوودانا
بالدیزیمی جیردیم آتدیم مئیدانا
قئناتامی میندیم سوردوم تهرانا
قئیننه، قئیننه، ظالیم قئیننه
اوغلووو الین‌نن آلیم قئیننه
جانیوا زلزله سالیم قئیننه
***
قئیننه‌مه قورآن قنیم[1] اولوبدو
بالدیزیمی باغدا ایلان وورروبدو
قئناتاما مکه قیسمت اولوبدو
قئیننه، قئیننه، ظالیم قئیننه
اوغلووو الین‌نن آلیم قئیننه

۱- رقیب، انتقام آلان

جانیوا زلزله سالیم قئیننه
***
قئیننه‌م اولوب قورروخلو پیشیح
هریانا گئدیرم دالیما توشور
ائوده قویورام، یخدنی دئشیر
قئیننه، قئیننه، ظالیم قئیننه
اوغلووو الین‌نن آلیم قئیننه
جانیوا زلزله سالیم قئیننه

۲- دوغدون اوغول قئیننه

دوغدون اوغول قئیننه
یئدین نوغول قئیننه
اوغلووو ایندن آلمیشام
چاتدا، بوغول قئیننه
***
دامدا کورَح قئیننه،
ائوده دیرَح قئیننه
اوغلو ائوه گلنده،
من‌نن زیرح قئیننه
***
قئیننه‌مین قاشلاری،
یئمغه لاواشلاری
اوغلو ائوه گلنده،
ایندی داوا باشلادی.
***
آلاسان آغ لوبیه،
قویاسان قابلامیا
وئره‌سن قئیننیه،

باساسان سردابییه[۲]

***

دوو ائله[۳] قئیننه‌م اؤلسون
ترَیین من پایلییم
سیزی قیرخا هایلییم
بؤح قئین‌خاتینیم کیمی،[۴]
خانیم دئییم آغلییم.

فتیر اوغورلایان گلینلر

ایکی گلین قایناناداان فتیر اوغورلاییرلار، سونرا او فتیری ایپ ایله باغلاییرلار بئل‌لرینه و تویا گئدیرلر اوردا قاینانا گلینلره دئییر دوروون اویناییین، گلینلرین بیری دورور اویناسین، فتیریده ایپ ایله بئلینه باغلاییب، یئرده کی گلین بئله دئییر:

باجی بیلسه قیامتدی باجی
اوینایان گلین ده دئییر:
قوتما قاتماسی بتدی باجی[۵]

آلما گیزلدن قاینانا

بیر گون قاینانا آلمانی داغارجیقدا گیزلدیر، سونرا گؤرور آلمالارین چوخو یوخدو. قاینانا داغارجیغی بئله گؤرنده اوخویور:

خویون خوشدو داوارجیخ
ایچین بوشدو داوارجیخ
سنه گلین الی دَییب
برکتین یوخدو داوارجیخ.

۲- کئچمیشده اؤلولری قویلامامیشدان اؤلنلری سردابادا ساخلارمیشلار.

۳- دوعا ائله.

٤- بؤیوک قایین خاتینیم.

۵- قورخما ایپی محکم‌دیر باجی.

فولکلورچولارین حیات یارپاقلاریندان

رضا همراز
rhamraz@gmail.com

گیریش

ائل بیلیمی درنگی‌نین فعال اشتراکچیلاریندان یا داها دوغروسو قوروجولاریندان، نزاکتلی قلمداش مهندس صرافی بیر نئچه دؤنه اؤنری وئرمیشلر کی من فولکلور توپلایان شخصیتلریمیزین حیاتلاری و یارادیجیلیقلاری حاقدا ائل‌بیلیمی درگیسینده آز اولموشسا دا یازام. آنجاق بو ایش نه ایسه ال وئرمیردی. شوکورلر اولسون کی دوننden بو قرارا گلمیشم کی کئچمیشده یاشاییب، بوگون دونیالارین دَییشمیش فولکلورچو عالیملرین حیاتلاری ایله برابر یارادیجیلیقلارینا عاید بیر شئیلر یازام. هله‌لیک منیم نظریمده بونلار وار دیر کی رجا ائدیرم کیمسه‌لرین اونلارا گؤره بیلگیلری اولورسا مندن اسیرگه‌مه‌سینلر.

۱. نصرت‌الملک ماکویی
۲. علی‌اصغر مجتهدی
۳. احمد آذرلو
۴. یعقوب قدس
۵. یوسف قهرمانپور
۶. اوستاد محمدعلی فرزانه
۷. دوقتور سلام‌الله جاوید
۸. پروفسور محمدتقی زهتابی
۹. علیقلی واعظ دهخوارقانی
۱۰. یحیی آرین‌پور
۱۱. صمد بهرنگی
۱۲. بهروز دهقانی
۱۳. عباسقلی مراغه‌ای
۱۴. علامه مدرس تبریزی
۱۵. و...

البته بونو دا آرتیریرام کی تورکلر خصوصی ایله آذربایجانلیلار فولکلور توپلامادا دا اؤنجول اولموشلار. کاشغرلی محمود اؤز دَیَرلی اثری دیوان‌اللغات‌الترک کیتابیندا تورکلرین اوجسوز ــ بوجاقسیز فولکلورونون بیر قسمینه اشاره ائتمیشدیر. آنجاق سونرالار بو مبارک ایشین آردی کسیلمه‌دن دوام ائتمیشدیر کی اسکی متنلریمیزه گؤز سالدیقدا اونلاری گؤره بیلریک. صفوی دؤورونون یازیچیلاریندان اولان محمد

جبله‌رودی اؤز دَیرلی کتابی‌نین اؤن سؤزونده یازیر:

«... سخن از تازی و ترکی مذکور گردید. یکی از افاضل در آن مجلس مذکور گردید اظهار نمود که موجب امر و اشاره‌ی پادشاه علین آشیان شاه عباس صفوی نورا... مرقده امثال ترکی را جمع نموده در یک‌جا و الحق بر ترکی‌زبانان ناظم در معانی فرموده‌اند که جمیع فصحا و بلغای تازی به انتظام امثال عرب مساعی جمیله به ظهور رسانیده‌اند و ترکی‌زبانان به فراهم آوردن امثال ترکی سعی جزیل و توجه جمیل مبذول داشته به‌حکم این معنی که چراغ پیش پای خود روشنی نمی‌دارد و هیچ کس از فصحای فرس تا به‌حال به جمع‌آوردن امثال فارسی نپرداخته‌اند و این درّ منثور را در یک رشته منظم نساخته‌اند. اگر کسی در باب کمی سعی در میان ببندد و امثال پریشان فرس را که مانند بنات‌النعش پراکنده و پریشان است پروین مثال جمع‌آورده حقی بر این طایفه نیز ثابت کرده خواهد بود. از استماع این کلام به جمع‌آوردن امثال فارسی جمعیت نموده‌اند و این ضعیف فقیر نیز در حاشیه‌ی مجلس جای داشت از جای بر آمد و به مقتضای آنکه آلوچه به آلونکر و رنگ برآورد و هر چند پشمی در کلاه نداشت سری در میان سران آورده یعنی که ما از این نمد کلاهی داریم... « (جامع‌التمثیل / محمد جبله‌رودی / کاتبه محمد باقر ۱۲۹۰ - چاپ سنگی، بی جا، بی نا)

هله‌لیک بو قدره کفایتلنیب، گلن سایی‌دان آردیجیل اولاراق دئدیگیمیز قونودا کیچیک یازیلاریمیزی ملاحظه بویورا بیلرسینیز.

بهروز دهقانی

رحمتلیک بهروز عباس‌زاده دهقانی عؤمرونون بیر سیراسینی مبارزه‌ده، بیر سیراسینی ایسه یازی_ پوزودا کئچیرمیشدیر. اونون یازیلارینا باخدیقدا گؤروروک کی آذربایجانین بو مفکوره‌لی اوغلو نه استعداد و باجاریغا مالک ایمیش و کاشکی او بوتون عؤمرونو یازیب، یاراتماقدا کئچیرسه‌یدی! بهروز دهقانی‌نین یازیلارینین خوشبختلیکله دئمک اولار یوزده بلکه ده دوخسان فایزینی «یونس اورنگ» بیر یئره توپلاسا دا هله‌لیک اونون بعضی یازیلاری چاپ امکانی تاپا بیلمه‌میشلر. آرزی ائدیریک آذربایجانین غیرتلی یازیچیلارینین غیرتی ایله چاپ اولسونلار.

بهروز دهقانی واختی‌یله رحمتلیک صمدبهرنگی ایله امکداشلیق ائدنده آذربایجانین بیر

چوخ یئرلرینی گزیب، دولانیب، قوجاق ـ قوجاق فولکلورومو زو توپلامیشلار. بهروز دهقانی ده ائله هامان صمد دوغولان ایلده (۱۳۱۸) ده تبریزین یوخسول عائله‌لرینین بیریسینده آنادان اولموشدور. او دا صمد کیمی بو شانسا ییه‌لنیردی کی ایلک مکتبده اوز آنا دیلینده اوخویوب، بو دیلین گؤزللیک‌لرینی ائله اوشاق ایکن دویسون. بهروز گیلین ائولرینده گون سؤزلری ایله برابر بیر چوخ واختلار ائله سیاسی دانیشیقلار گئدردی.
او، اون آلتی یاشا دولدوقدا، تبریزین دانشسراسینا آیاق قویوب، صمد بهرنگی ایله ائله اورادا تانیش اولورلار. بو تانیشلیق اؤلن گونه کیمی دوام ائدیر و نهایت بهروز چوخ حسرتله صمدین یاسیندا اوتورور.
بهروز، صمد بهرنگی، علیرضا نابدل (اوختای)، حسین دوزگون، رحیم رئیس‌نیا، غلامحسین فرنود و... بیرلیکده «مهد آزادی» گونده‌لیگی‌نین «آدینه» آدلی اؤزل سایلارین تبریزده چیخارماغا باشلاییرلار. اورادا بیر چوخ آذربایجان یازیچیلاری توپلانیب، بیر چوخ یازی چاپ اوچون حاضیرلاییرلار.
بهروز الینه قلم آلدیقدا دانشسرانین اؤزل درگیسینده قلم چالیب، بیر سیرا ناغیل‌لاری ایشیق اوزونه چیخاریر. داها سونرالار صمدله بیرگه آذربایجانین آشار ـ داشار هابئله اوجسوز ـ بوجاقسیز فولکلوروندان درلمه‌لر ترتیب ائتمیشلر، اونلاردان بیر پاراسی واقتیله «تاپماجالا و قوشماجالار» آدلی کیتابدا چاپ اولموشدور و اوموروق دئدیگیمیز کیمی بیر گون اونلارین هامیسی ماراقلانانلارین الینده اولسون.
تاسفلر اولسون کی بهروز ۱۳۵۰ ـجی ایلین خرداد آییندا جانین اووجوندا دولاندیردیقدا ! سیلاحلی بیر آتیشمادا دونیاسینی دَییشیر. اوندان بیزه بیر نئچه ترجمه، یازی و فولکلور ساحه‌سینده بیر سیرا یازیلار یادگار قالمیشدیر.

احمد آذرلو

منجه آذربایجان ادبیاتی‌نین تاریخینده طالعسیز یازیچی یا خود صنعتکارلاریمیزین سانی قات ـ قات چوخ اولموشدور. همین طالعسیز یازارلاریمیزین بیریسی ده ائله رحمتلیک احمد آذرلو ایدی کی عمرونون سون چاغینا قدر تجرد عالمینده یاشاییب، نهایت ۸۲ یاشیندا قلمین یئره قویوب، جانین جان باغیشلایانا تاپیشیرمیشدیر. بو قوجامان یازیچیمیزدان بیزه میراث قالان بیر نئچه دَیرلی فولکلور دفتری اولموشدور کی تاسفله

اونلارین بیر نئچه‌سی‌نین طالعیندن هله‌لیک خبر وئرن یوخدورا! منجه رحمتلیک آذرلونون یاشامین اؤز قلمی ایله اوخوماق داها یاخشی اولاجاق. نییه کی اونون یاشام طرزی ایله داها اطرافلی تانیش اولوروق. باخین:

«من احمد آذرلو، دوغوم تاریخی ۱۳۰۲. «تبریز» چوخ کیچیک یاشلاریمدان (۱۶ یاشیمدان) باشلایاراق آتا_ بابامدان و سایر بؤیوکلردن ائشیتدیگیم فولکلور نمونه‌لرینی، او جمله‌دن ناغیل‌لاری، بایاتیلاری، آتاسؤزلرینی (ضربِ‌المثل‌لری)، تاپماجالاری، آنالارین لایلالارینی، ملانصرالدین لطیفه‌لرینی، آند _ قَسَملری و سایر بو کیمی عصیرلر بویو سینه‌دن _ سینه‌یه بو گونه کیمی بیزه گلیب، چاتان تجربه اولونموش گؤزل قیمتلی سؤزلری منظم اولاراق توپلاماغا باشلادیم.

یاشیمین چوخ اولماسینا باخمایاراق یئنه ده بو یولون داوامچیسی اولاراق یورولمادان بو ساحه‌ده چالیشیب، ایشیمی دوام ائتدیریرم. بو گون توپلادیغیم ۱۸۰۰۰ آتالار سوزو، ۸۰۰۰ بایاتی، ۷۰۰ ملانصرالدین لطیفه‌لری، ۱۰۰۰ - دن چوخ تاپماجالار و بیر چوخ ناغیللار، لایلالار و شخص آدلاری و ساییره... کیمی فولکلور نمونه‌لری چاپا حاضیردیر.

۱۹۹۴ اونجو ایل باکیدا (تبریزدن دؤرد دفتر) آدلی ۷۰۰۰ تیراژدا آتالار سؤزو کتابیم چاپدان چیخمیشدیر.»

البته او مرحومون بونلاردان سونرا بیر سیرا دا باشقا یازیلاری وار ایدی کی اؤزو شخصا بو سطیرلری یازانا ایضاح ائتمیشدیر. اونلاردان بیریسی آرقو سؤزلر (قباحتلی سؤزلری) ایدی کی اوستاد شهریارین تاپیشیریغی و سفارشی ایله قلمه آلمیشدیر. داها سونرا بیر سیرا دا تبریزین ان تانینمیش دوبه‌لریندن بیریسی اولان ساری‌قولوخاندان گولمه‌لی سؤزلر ایدی. رحمتلیک آذرلونون آشاغیداکی اثرلر ایشیق اوزو گؤرموشلر:

۱. تاپماجالار ۱۱۰۰ دنه (تبریز ۱۳۸۵- اختر)

۲. سارا و الیفبا. اوشاقلار اوچون ترتیب ائدیلن بو ۱۶ صحیفه‌لیک کتابی او مرحوم مینا خانیم رجبزاده‌نین یاردیمی ایله ۱۳۸۰ -جی ایل چاپ ائتدیره بیلمیشلر.

مع‌الاسف بو فولکلور ساحه‌سینده چالیشقان عسکریمیز ۱۳۸۴ -جی ایل دوغولدوغو شهرده دونیاسینی دییشدی. اونون ختم مراسمی تبریزین طوبا مسجدینده کئچیریلدی.

خوراسان تورکلرینین آتا سؤزلریندن

دکتر سلطان طلوع
علیرضا صرافی

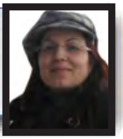

آشاغیداکی آتاسؤزلر پروفسور گرهارد دورفرین «تورک قازانیندان» خوراسان تورکجه‌سی آتاسؤزلری مقاله‌سیندن (اتکده یازیلان قایناقدان) آلینمیش و دکتر سلطان طلوع طرفیندن بعضیلرینین سؤزلو چئویریسی یا دا تورکیه‌ده‌کی قارشیلیغی وئریلمیش و درگیمیزه گؤندریلمیشدیر.

بورادا بوتون بونلارا آذربایجان تورکجه‌سینده‌کی قارشیلیقلاری یا دا سؤزلو چئویریسی وئریلمیشدیر.

قیسالتمارلار:

سؤزلو چئویری: س. چ — Sözlü Çeviri: S. Ç.

آذربایجانداکی قارشیلیق:آ.ق. — Türkçe Karşılık: T. K.

۱. Dağ dağa yetirmes, adam adama yetirer.
T. K. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
س. چ. و آ. ق. داغ داغا یئتیشمز، آدام آداما یئتیشر

۲. Toydan sora tamura keteribdiren.
S. Ç. Düğünden sonra tamburu getirmişsin.
س. چ. تویدان سونرا تامبیرا گتیریبدیلر.
آ. ق. ۱ – تویدان سونرا ناغارا! ۲- تویدان سونرا حنانی گ... یاخارلار.

۳. Keyna duşman dost olmas, yarım çörek çaşt olmas.
S.Ç.Eski düşmandan dost olmaz, yarım ekmekten öğlen yemeği olmaz.
T. K. Domuz derisi post olmaz, eski düşman dost olmaz
س. چ. کؤهنه دوشمن دوست اولماز، یاریم چؤرک چاشت اولماز
آ. ق. ۱- قاری دوشمن دوست اولماز، ۲- قوی دوشمن دوست اولماز، یالواراسان یوز ها یوز

۴.Yaxın qunşu aça qardaşdan yegraqdu.
S. Ç. Yakın (komşu) dost, hayırsız akrabadan yeğdir.

س. چ.　یاخین قونشو، خئییرسیز قارداشدان یئی‌دی
آ. ق.　یولداشلیق، قارداشلیقدان یاخشیدی

۵. Sennen xeyr gören tarıdan zeval tapar.
S. Ç. Senden hayır gören, Tanrı'dan zeval bulur.

س. چ.　سندن خئییر گؤرن تانریدان زوال تاپار
آ. ق.　سنین کیمی دوستو اولان، دوشمنی نئیلر؟

۶. Qazanun qarasu geder, namusun qarasu gedmes.

س. چ.　قازانین قاراسی گئدر، ناموسون قاراسی گئتمز

۷. Qara güning ag güni ba
T. K. Kara gün kararıp kalmaz.

س. چ.　و آ. ق.　قارا گونون، آغ گونو ده وار

۸. Qeleming ucu kılıncıng güci.

س. چ.　قلمین اوجو، قیلینجین گوجو

۹. Qorxaq göze çöp düşer.

س. چ.　قورخاق گؤزه چؤپ دوشر
آ. ق.　قورویان گؤزه چؤپ دوشر

۱۰. Toğung öldi, isteding keseng, be qasaba.

س. چ.　تویوغون اؤلدو ایسته‌دین کسیب، وئر قصابا

۱۱. Yigit o-du, atdan düşdi, atlansun.
K. T. Yiğit attan düşer, yine atlanır.

س. چ.　ایگیت اودو آتدان دوشدو، آتلانسین.

۱۲. Yaxşuluka yaxşulug her kişining işidi, yamanluqa yaxşuluk koç kişining işidi.
T. K . İyiliğe iyilik her kişinin karı, kötülüğe iyilik er kişinin karı

س. چ.　و آ. ق.　یاخشیلیغا یاخشیلیق هر کیشی‌نین ایشیدی، یامانلیغا یاخشیلیق قوچ (ار، نر) کیشی‌نین ایشیدی

۱۳. Dili olanıng zoru olmas.

س. چ.　دیلی اولانین زورو اولماز

۱۴. Çagaya buyur, ardunnan yügür.

س. چ. و آ. ق. اوشاغا بویور، آردیندان (دالیسیجا) یوگور

۱۵. Ac qarunung imanı yoxdur.

T. K. Acın imanı olmaz.

س. چ. آج قارنین ایمانی یوخدور

آ. ق. آجین ایمانی اولماز

۱۶. Doxung acdan neme xeberi ba

T. K. Tok acın halinden bilmez.

س. چ. توخون آجدان نه خبری وار

۱۷.Ac başum dinc qulağum.

س. چ. و آ. ق. آج باشیم، دینج قولاغیم

۱۸.At minen atasunu tanumas.

س. چ. آت مینن آتاسینی تانیماز

آ. ق. قیلینج قیندان چیخدی، داها قینین بَیَنمه‌دی

۱۹.Atung atasu yigiding enesi.

س. چ. آتین آتاسی، ایگیدین آناسی

۲۰.Yatağan sığırıng axuru dolu olı.

س. چ. یاتاغان سیغیرین آخیری دولو اولار

۲۱.Dağdaku gelibdi, bağdakunu goviyi.

س. چ. داغداکی گلیبدی، باغداکینی قوورور

۲۲.Yeke deraxt bağ olmas

T.K. büyük ağaçtan bağ olmaz.

س. چ. یئکه آغاج باغ اولماز

۲۳. Birli mingliye şerikdi.

س. چ. بیرلی، مینلی‌یه شریکدی

۲۴. Yola geden yoldaşunu tanumas.

T.K.Yol bilen kervana katılmaz.

س. چ. یولا گئدن یولداشینی تانیماز

آ. ق. گؤروشن کنده بلدچی لازیم دئییل

۲۵. Eneming ki eri ba mennen ne xeberi ba.

س. چ. آنامین کی اری وار، مندن نه خبری وار

۲۶. Günüming geçmeslikinen eneming oynaşuna boa (ata) derem.

س. چ. گونومون کئچمزلیگیندن، آنامین اویناشینا بابا دئییرم

آ. ق. قورخوسوندان ائششگه دایی دئییر

۲۷. Tanmansız dizi yırtıka güli.

S.Ç. Tumansız (şalvarsız) dizi yırtığa gülüyor.

س. چ. تومانسیز دیزی ییرتیغا گولور

۲۸. Akıl yaşda degil başdadu.

س. چ. و آ. ق. عاغیل یاشدا دئییل، باشدادیر

۲۹.Axtaran tapar.

S.Ç. Arayan bulur.

س. چ. و آ. ق. آختاران تاپار

۳۰ .İşlemeyen dişlemes.

س. چ. و آ. ق. ایشله‌مه‌ین دیشلمز

۳۱.Eling işlesin, ağzung dişlesin.

س. چ. الین ایشله‌سین، آغزین دیشله‌سین

۳۲.Çadur ataran xatun (arvad) oldu don geyenen kişi.

S.Ç. Çadırı (başından) atan kadın oldu pantolon giyen adam.

س. چ. چادیرا اؤرتن خانیم اولدو، دون گئین کیشی

۳۳.Güzgiye baxan özgeye baxmas.

T. K. Aynaya nasıl bakarsan yüzünü öyle görürsün.

س. چ. گوزگویه باخان، اؤزگه‌یه باخماز

۳۴. Kenaruna bax, bezini al. Enesine bax, gızını al.

س. چ. و آ. ق. قیراغینا باخ بئزینی آل، آناسینا باخ قیزینی آل

۳۵. Goz deraxtiden qarqa qahreddi, dedi günde iki goz.

T. K. Tilki erişemediği üzüme “Hevengim olsun” demiş.

س. چ. قوز آغاجیندان قارغا کوسدو، دئدی گونده ایکی قوز

آ. ق. پیشیگین الی اته یئتیشمز، دئیر نه پیس ایی گلیر.

۳۶. Qara keçek ağarmas.

T.K. Kara keçe ağarmaz.

س. چ. قارا کئچه آغارماز

قاراداغدا قادین گئییملری

اکرم خیرخواه

قایناق شخص: نیگار خانیم پری، ۵۶ یاشیندا، ساوادسیز، هوراندا باغلی «نیَق» (Niyəq) کندینده دوغولموشدور.

انسانلارین گئییملری اونلارین عنعنه، دین و عادتلریندن باشقا، یاشام بؤلگه‌لریندن ده آسیلیدیر. قاراداغ منطقه‌سی آذربایجانین داغلیق و مئشه‌لیک منطقه‌لریندندیر، بو اوزدن ده اوردا یاشایان انسانلارین فیزیولوژی و معنویتلریندن یانی سیرا، پالتارلاری دا دوغا شرایطیندن تاثیر آلمیشدیر. بیر باخیشلا منطقه‌نین قادین گئییملرینده ده بونو گؤره بیلریک. البته ایندیلیک داها او گئییملردن چوخ آزاراق استفاده اولونور. کندلرین شهره یوللاری نه قدر کی راحاتلاشیبسا او قدر ده بو یاخینلاشما اونلارین یاشام عادتلرینه تاثیر قویوب و بئله‌لیکله کئچمیشده کی گئییملر داها آرتیق گئییلمیر.
یاشیل منطقه‌ده یاشاماق باعث اولوب قاراداغ قادینلاری گئییملرینده الوان و گوللو پارچادان استفاده ائله‌سینلر. اسکیدن ده بونلارین پالتارلاریندا چوخلو استفاده اولارمیش، بو دا اونلارین وارلی اولدوقلارینی گؤرستریر، البته بو قاراداغین طبیعتی‌نین زنگین‌لیگینه قاییدیر کی اوردا یاشایانلار اوندان فایدالانارمیشلار. حتی چوخ کیچیک و اوزاق کندلرده کی احتمال وئریلیر کندلیلرین مادی وضیعتلری یاخشی اولماسین اما او کندین قادین گئییملرینه باخاندا، گئییملرینی بزه‌مک اوچون قیزیل سکه‌دن استفاده اولوندوغو گؤرسنیر! البته بئله بزکلی گئییملر بوگون تورکلر آراسیندا (کوردلرین عکسینه) بیر او قدر ده یایغین دئییل. بیلدیگینیز کیمی کورد قادینلاری چوخ واقت گئییملرینی بزه‌مکده قیزیل سکه‌دن استفاده ائدرمیشلر. آنجاق بو بیزلرده عموما زامانین یایغین سکه‌سینه محدود قالار و ساده‌جه وارلی قادینلار خاص مراسیملره قاتیلماق اوچون قیزیل سکه‌دن فایدالانارمیشلار.
قاراداغدا قادین گئییملری بونلاردان عبارتدیر: تومان، کؤینک، یایلیق، آرخالیق، جلیققا، آراقچین.

آشاغیدا بونلارحاقیندا قیسا معلومات وئریلیر:

تومان:

یا همان شلته، بوزمه‌لی و چوخلو چین ووروولان اوزون اتک‌دیر. البته ایندیکی تیکیش متودلاری‌یله دئییل، بلکه پارچانی بویونا کسیب، اونا باغ سالماقلا تومان صاحیبی‌نین بئلینی اؤلچولر.

تومانین باغی دا گؤزل و دواملی اولماسی اوچون کاموا ایله توخونار. تومانین پارچاسی وارلی آداملار اوچون ساتین (اطلس)-دن اولار و عادی جماعت اوچون ده چیت پارچادان استفاده اولونار، البته تومان بیر دئییل، بلکه ایکیدن بئشه کیمی بیر- بیر اوستونده گئییلدیگینه گؤره عادتاً هر قادین نه‌قدر ده یوخسول اولسا ان آزی اوستدن گئین بیر تومانی ساتین پارچادان اولار. تومانین پارچاسی کسین گوللو اولمالیدیر. ایندی ده کندلرده، ائلاتلاردا یاشلی قادینلار تومان گئییرلر.

کؤینک:

کؤینک قدیم زامان قیسا اولارمیش و نهایت دیزه قدر یئتیشردی. اما سونرالار اونو اوزون تیکرلر ائله کی تومان کؤینگین آلتیندا قالیب، ساده‌جه تومانین چوخلوغو بیلینیدیرر کی کؤینگین آلتینداان تومان گئییلیبدیر. کؤینک قولو اوزون و یاخالی (مالا یاخا) اولار، کؤینک ده گوللو پارچادان تیکیلر. آمما بویاسی گئیَنین ایستگینه گؤره سئچیلر. گنجلر اوچون چوخ آچیق، پارلاق و ایشیقلی رنگلردن و قوجالار اوچون توتقون رنگلردن استفاده اولونار.

قاراداغ گئییملرینده توتقون رنگ ائله ده ایشلنمز. نئجه کی قارا کؤینک یا قارا تومان چوخ آز اولار. لاپ توتقون رنگ قاراداغ قادینی‌نین گئییمینده قهوه رنگی اولار.

یایلیق (شاماخی):

قاراداغ قادینلارینین باش اؤرتولری نازیک، اوزون و گؤزل ناخیشلی ایپک یایلیقدیر. اونلار ایکی یایلیق اؤرترلر. ایلک یایلیق ساده‌جه باشی اؤرتوب، ایکینجی یایلیق (چالما) آشاغیداکی یایلیغی باشدا ساخلاسین دییه آلنین اوستوندن آپاریلیب، دالدا باغلانار. دئمک ایلک یایلیغین هئچ دویونو اولماز. ایش باشینا گئدن زامان یایلیغی بوینونلارینا سارییب، چنه‌نی ده خصوصیله ائودن چیخاندا، یا دا کیشیلرله دانیشاندا اؤرترلر.

آرخالیق:

آرخالیق اوست گئییم یا همان کوت‌دور. آرخالیغین قولو اوزون، یاخاسی دا انگلیس یاخا اولار. قیشدا بدنی ایستی ساخلاماق اوچون گئییلر. مخملدن تیکیلر، اوستونده ده بزک اولماز.

جیلیققا:

جیلیققانی کؤینگین اوستوندن گئییرلر. مخمل، فاستونی و مرینوسدان تیکیلر. قدیملر جیلیققانی بزه‌مک اوچون دمیر پولدان استفاده ائدرمیشلر. سکه مملکتده یایغین اولان دمیر پوللاردان اولارمیش.

نیگارخانیمین دئدیگینه گؤره: اونون گلین‌لیک جیلیققاسی‌نین سکّه‌لرینی حیات یولداشی پولسوزلوق زامانی جیلیققادان سؤکوب، خرجلرمیش!

جیلققانین رنگی توتغون اولار، عموما سورمه‌ای، عنابی، یاشیل و قهوه رنگی اولار. بو توتغون رنگ، گوللو و آچیق رنگلر اوستونده گؤزه وورسون دئیه سئچیلیر. توتغون رنگده دمیر پول داها دا گؤزه گلر!

آراقچین (عرقچین):

قوجالارین چوخ ایشلتدیگی بیر نوع بؤرک ایمیش. اونو تیکیشلر ایله بزییب و چوخ آزارق دمیر پولدان دا استفاده اولار. یایلیغی آراقچی‌نین اوستوندن اؤرترلر.

نظری به آداب و رسوم معیشتی، دینی و فصلی روستای ورگهان

عزیزه حبیبی ورگهان

این مقاله بخشی از یک کار تحقیقی خانم عزیزه حبیبی ورگهان دانشجوی دانشگاه پیام نور تبریز است که در رابطه با روستای ورگهان در سال ۱۳۹۱ تهیه شده‌است.

موقعیت جغرافیایی و جمعیت

دهستان «ورگهان»[1] در شمال غربی استان آذربایجان شرقی قرار دارد. این دهستان از شمال‌غرب به شهرستان اهر و از شمال شرق به شهرستان کلیبر و هوراند و از جنوب به شهرستان تبریز و از شمال به اردبیل و از شرق به شهرستان مشکین‌شهر محدود می‌باشد. فاصله‌ی ارتباطی این دهستان تا نزدیکترین شهرستان که اهر می‌باشد ۶۰ کیلومتر و تا مرکز استان (تبریز) ۱۴۰ کیلومتر می‌باشد. (نقشه‌ی شماره ۱)

این دهستان تقریباً ۲۵۰ خانوار و ۳۵۰۰ نفر جمعیت دارد.

نقشه‌ی شماره یک موقعیت شهرستان قره‌داغ و دهستان ورگهان

۱- Vərgəhan

پوشش گیاهی و حیات وحش

دهستان ورگهان از لحاظ آب‌وهوائی تقریباً در منطقه‌ای معتدل واقع‌شده که دارای خاک حاصلخیز می‌باشد و وجود کوه‌های فراوان و چشمه‌های زیبا و رودخانه‌های پرآب و باغ‌های بزرگ و بارور و گل‌های وحشی و گونه‌های متفاوت با عطرهای دل‌انگیز آن، گردشگاه‌های طبیعی و منحصربه‌فردی را به‌وجود آورده است. ولی کمتر کسی از وجود چنین محل‌هایی اطلاع دارد.

در ماه اردیبهشت که مناسب‌ترین ماه برای گردش است، همه جا پر از گل‌های زیبای وحشی می‌شود. که عطر دل‌انگیز آن هر عابری را مست می‌کند. این گیاهان عبارتند از: بابونه، لاله، ترشک، اسفناج وحشی، گشنیز، یارپیز(پونه)، غازایاغی، یئملیک، کهلیک‌اوتی، نعناع، ستلجم‌آلاغی، سیم‌آلاغی که برای سرماخوردگی و سردرد و عفونت و... بسیار مفید می‌باشند.

همانطور که در طبیعت این دهستان انواع گونه‌های گیاهان داروئی و خوراکی وجود دارد به همان اندازه حیوانات وحشی نیز وجود دارد. مثل: کبک، زاغ، عقاب، شاهین، جغد، لک‌لک، گنجشک، ساری‌کؤینک، داغ‌قوشو، هدهد، مرغ سیاه، مرغ پیشانی سفید، اردک، غاز، قو، انگوت، یاکریم، گور _گور، کبوتر، بوقلمون، بلدرچین که بیشتر این پرندگان حلال گوشت می‌باشند و شکارچیان روستا برای امرارمعاش هر از گاهی این پرندگان را شکار می‌کنند و از گونه‌های حیوانی مثل: گرگ، روباه، خرگوش، گراز، خرس، شغال، جوجه تیغی، سنجاب، خوک و قبلاً آهو و بز کوهی نیز بوده که ظاهرا منقرض شده‌اند.

کوهها

منطقه‌ی ورگهان کوهستانی‌ست و کوه‌هایی فراوانی دارد که عمده‌ترین آنها عبارتند از:

۱-کوه آلاصندل که محل ییلاق افراد عشایر این منطقه است.

۲-کوه آدام‌داشی (وجه تسمیه‌ی آن به خاطر آن است که این کوه به‌شکل یک فرد نشسته بر روی سکو می‌باشد)

۳-کوه قزل‌آغاج

۴-کوه باللی‌قیه (که به خاطر زنبورهای عسلی که در یک طرف کوه لانه دارند چنین نامگذاری شده است.

۵-کوه زینج (با سکون ن و ج) که قبلاً محل روستائی بنام «داش‌کندی» بود ولی این

کوه ریزش کرده و داش‌کندی به‌کلی زیر نابود شد و اهالی آن روستا به روستای ورگهان و حسین‌کندی نقل مکان کرده‌اند.

(شکل ۲) و (شکل ۳) نشانگر طبیعت ورگهان با کوه‌های اطراف آن با پوشش گیاهی و مراتع غنی آن است.

شکل ۲- پوشش گیاهی اطراف ورگهان

شکل۳ - مراتع غنی اطراف ورگهان

وجه تسمیه‌ی روستای ورگهان

در وجه تسمیه‌ی نام روستا روایات چندی بین اهالی وجود دارد. یکی از اهالی روستا می‌گفت به خاطر اینکه یکی از پسرهای چنگیزخان مغول به نام برکه‌خان برادر باتوخان در این مکان به امپراتوری رسیده به این خاطر این محل را برکه‌خان می‌گفتند که به مرور به ورگهان تبدیل شده‌است.

برکه +خان ----› ورگه + خان ----› ورگه + هان

بعضی‌ها معتقدند به خاطر اینکه کجرود از یکطرف روستا می‌گذشت و مسجد جامع روستا در طرف دیگر رود قرار داشت و مردم روستا برای رفتن به مسجد به آن ور رود باید می‌رفتند یعنی بین روستا و مسجد، یک ور ایجاد شده بود.

بعضی‌ها نیز می‌گویند که (ور و ار)[۲] به معنای شکوهمند و آن به معنای بزرگ می‌باشد بنابراین به معنای اصلی ورگهان پخش‌کننده و هدایت‌کننده‌ی آب و راه‌های ارتباطی منطقه می‌باشد.

بعضی‌ها نیز به خاطر دوری روستا، به این مکان اول (ورجهان) می‌گویند که ظاهراً بعدها به ورگهان تغییر نام می‌دهد.

۳- مختصری از تاریخچه‌ی روستا

طبق نوشته‌ای تاریخی که در چوب سقف قدیمی‌ترین مسجد این دهستان تحریر شده،قدمت این دهستان به سال ۶۷ هجری برمی‌گردد. بر اساس گفته‌های بزرگان این دهستان چندین مرتبه توسط خان‌های زورگو و ظالم مناطق دیگر مورد حمله و هجوم قرارگرفته و چون بیش از اندازه غارت شده و همچنین حوادث طبیعی از قبیل سیل و زلزله و طوفان‌های شدید این روستا را به خرابه تبدیل می‌کرده، مردم دهستان به جاهای دیگر کوچ می کردند. از جمله حوادث طبیعی که در همین دهه‌ی هشتاد اتفاق افتاد سیل عظیمی بود که از کوه‌های اطراف سبلان سرچشمه گرفته بود و در مسیر خود چندین روستا را به زیر آب برده و از پارک جنگلی مشکین شهر گذشته و باعث مرگ چند تن در پارک شده بود و چون این رودخانه به رودخانه (قره‌سو)ی ورگهان می‌ریزد به این خاطر خسارات مالی زیادی به اهالی روستا و باغ‌هایشان وارد نموده. در این ماجرا جسد ۶ نفر از اهالی مشکین‌شهر توسط سیل به این روستا آورده شد.

از دیگر حوادث طبیعی که در سال ۱۳۸۷ اتفاق افتاده سرمازدگی درختان و باغ‌ها

۲- vər və ər

می‌باشد که مردم مجبور شدند برای کار به شهر بروند تا نانی به سفره‌هایشان بیاورند. در این دهستان از سال ۱۳۶۸ برق‌رسانی شروع شده و در سال ۱۳۶۹ همه خانه‌ها برق‌دار شده است. روستا از آب لوله‌کشی نیز برخوردار است. در همه‌ی خانه‌ها خط تلفن وجود دارد. راه‌های روستا به شهر اهر آسفالت است فقط روستای ورگهان لوله‌کشی گاز ندارد. (شکل ۴) نشاندهنده‌ی دورنمائی از روستای ورگهان است.

شکل ۴ – دورنمایی از روستای ورگهان

اقتصاد:

حاصلخیزی زمین این منطقه باعث شده است که در این منطقه کشاورزی و باغداری نسبت به بعضی از مناطق دیگر بیشتر رشد داشته باشد، از جمله محصولات کشاورزی می‌توان به گندم، جو، نخود و برنج اشاره کرد و از محصولات درختی این منطقه (قره قرمزی آلما)[۳] بیشتر صادراتی است و به کشورهای اروپایی صادر می‌شود. زردآلو، هلو که انواع مختلف مانند: فرانسه، بهاری، زرد، وطن، انجیری دارد و از شلیل‌ها شبرنگی زودرس، دیررس، سفید و سیاه، به، گلابی، گردو، انواع توت از جمله شاه‌توت، توت سفید، توت سیاه، توت فرنگی، فندق، آلبالو، آلوچه، آلو، انواع سبزیجات، آفتاب گردان و از سیفی‌جات می‌توان از گوجه فرنگی، هندوانه، خربزه، کدو نام برد.

۳- سیب سرخ و سیاه

شکل ۵
قره قیرمیز آلما

این منطقه به علت کوهستانی بودنش و وجود چشمه‌ها و آبراهه‌ها در کوهستان‌ها باعث شده است که دارای علفزارهای زیاد بوده و برای دامداری مناسب باشد برای همین هم دامداری در این منطقه رونق زیادی دارد و از این راه شیر، پنیر، ماست و دوغ و کشک به دست می‌آورند و در اقتصاد خانواده کمک می‌باشد و بیشتر گاو و گوسفند، گاو میش و بز نگهداری می‌کنند و از پرندگان مرغ و بوقلمون و غاز و اردک و به تازگی شتر مرغ نیز نگهداری می‌کنند. در دهستان ورگهان علاوه بر این مشاغلی که گفتیم افرادی هستند هنرمند و زبردست که خالق صنایع دستی زیبایی می‌باشند و درآمدشان نیز از آن طریق تامین می‌شود از جمله صنایع دستی می‌توان به فرش و ورنی[۴] (شکل ۶) و (شکل ۷) ، تابلو فرش، جاجیم بافی، سبد بافی و.. اشاره کرد.

شکل ۷– دار قالیبافی

شکل ۶ – ورنی

۴ – ورنی نوعی گلیم یکرو یا گلیم فرش‌نمای بدون پرز است که بدون استفاده از نقشه بافته شده و به شکل ذهنی توسط زنان و دختران عشایر مناطق ارسباران، مغان در استان آذربایجان شرقی تولید می‌گردد.

مختصری از مراسم معیشتی، فصلی و مذهبی

مراسم ازدواج

این رسم در دهستان ورگهان به این گونه است که: در زمان‌های قدیم رسم بوده که دختر را پدر و مادر داماد می‌پسندیدند و بعد یک فرد دیگر از بزرگان فامیل را برای خواستگاری می‌فرستادند و ریش‌سفید فامیل داماد، در جیبشان شکلات یا گردو یا میوه می‌گذاشتند اگر کارشان می‌گرفت آن فرد هر چیزی که در جیبش اعم از شکلات یا گردو و یا میوه به بچه‌ها و بزرگترهایی که در آنجا بود می‌داد و بعد از آن هم خانواده داماد با شیرینی، چادر و انگشتری و روسری و کله قند به خواستگاری رسمی می‌رفتند و مراسم قندشکنی انجام می‌گرفت در این مراسم ریش‌سفید جمع، قند را می‌شکست و کله‌ی قند را یکی از فامیل‌های داماد برمی‌داشت و قایم می‌کرد تا چیزی مثل جوراب، پیراهن نمی‌گرفت کله‌ی قند را نمی‌داد.

بعد از آن دختر و پسر برای عقد رسمی به شهر پیش عاقد می‌رفتند و به‌طور رسمی زن و شوهر می‌شدند.

این سنت هنوز با کمی تغییر و الگو برداری از مراسم شهر اجرا می‌شود. در زمان‌های قدیم عروسی‌ها شکل دیگری داشت و با عروسی‌های امروز تفاوت داشت. اکنون روند عروسی با الگوبرداری از شهری‌ها با کمی تغییر مثل گذشته اجرا می‌شود. بدین‌صورت که بیشتر عروسی‌های روستا در فصل پاییز انجام می‌گیرد (چه حالا و چه در زمان قدیم). قبل از عروسی تقریباً یک ماه قبل خانواده‌ی داماد برای اطلاع دادن زمان عروسی به خانه‌ی عروس خانم می‌روند و موضوع را با خانواده‌ی عروس در میان می‌گذارند و در تعیین وقت عروسی با آن‌ها مشورت می‌کنند. در این مراسم خانواده‌ی داماد از خانواده‌ی عروس می‌خواهد که چیزهایی را به‌عنوان (دیش خرجی)[5] از خانواده‌ی داماد قبول کنند و خانواده‌ی عروس هم پس از تعارفات معمول آنرا قبول می‌کنند وقتی سر این مسئله هر دو خانواده به توافق رسیدند آقا داماد عروس خانم را برای خرید عروسی به شهر می‌برد و خانواده‌ی عروس هم در این مدت جهیزیه عروس را آماده می‌کنند. در گذشته جهیزیه چیزهایی مثل صندوق، لحاف و تشک، ظرف و ظروف بود. اما امروز علاوه بر این‌ها وسایل برقی نظیر یخچال، تلوزیون،... و ظروف مد روز و کمد و سایر وسایل مورد نیاز زندگی امروزی خریداری می‌شود. چند روز قبل عروسی خانواده عروس و داماد هر کدام جداگانه با کمک فامیل و دوست و آشنا چندین روز را به پختن نان عروسی اختصاص می‌دهند و بعد از آن هم مراسمی است به نام (پالتار اوستی) یا (پالتار باخدی).[6]

۵- همان قند و روغن و برنج و شیرینی و گوشت و پارچه‌های کادوئی روز عروسی است.

۶- در این مراسم همه‌ی کادوها و لباس‌ها و چیزهایی که در مراسم مختلف خانواده‌ی داماد برای عروس خانم آورده‌اند روی یک سفره جمع می‌کنند تا همه‌ی فامیل و دوست و آشنا ببینند و مبلغی به عنوان هدیه روی لباس‌ها می‌گذارند و این مبالغ به مادر عروس و در خانه‌ی داماد هم به مادر داماد می‌رسد.

بعد از آن هم مراسم حنابندان است که بعد از شام عروس به خانواده و دوست و فامیل خود حنا می‌دهد و داماد نیز به خانواده و دوست و فامیل خود حنا می‌دهد و بعد حنا را به تمام دست و پای عروس می‌بندند و حالا فقط در دست‌های عروس حرف اول اسم داماد و در دست داماد حرف اول اسم عروس را می‌نویسند. بعد از مراسم حنابندان فردایش مراسم عروس‌بران است که در این مراسم خانواده‌ی داماد با دبدبه و کبکبه خاصی برای بردن عروس به خانه‌ی عروس می‌روند. در این مراسم از آشیق نیز دعوت می‌کنند تا با ساز و آوازش به مراسم شادی، لطف و صفا ببخشد. در حال حاضر بعضی از خانواده‌ها برای این شب ارکستر دعوت می‌کنند. وقتی خانواده‌ی داماد با دوست و آشنا و فامیل به خانه عروس می‌آیند بعد از شادی و رقص موقع بردن عروس از برادر داماد می‌خواهند که کمر عروس را با پارچه یا شال قرمز رنگی ببندد و دعائی را بگوید و برادر داماد باید هفت مرتبه شال را از بالای سر عروس بیاندازد و از زیر پایش رد کند و این شعر را بخواند:

ننه‌م باجیم قیز گلین،
اینچه بئلی دوزگلین،
یئدی اوغلان ننه‌سی،
آخیرینده قیزگلین

بعد یک لقمه نان را در وسط شال بگذارد و کمر عروس را ببندد در این موقع برادر آقا داماد باید زود فرار کند چون خانواده‌ی عروس با یک کاسه آرد منتظر است تا به محض اتمام (بئل باغلاما) آرد را روی سر برادر داماد بریزند، اگر فرار کند که هیچ و گرنه برادر داماد را غرق در آرد می‌کنند.

در زمان‌های قدیم عروس را سوار اسب سفید یا شتر سفید می‌کردند و خانواده‌ی داماد عروس را با صلوات و مناجات به طرف خانه‌ی داماد می‌بردند. (که امروزه این کار با ماشین بزک شده انجام می‌گیرد) جهیزیه‌ی عروس را هم افراد شرکت‌کننده در مراسم عروسی حمل می‌کردند. در این موقع داماد کله‌ی قند در مراسم قند شکنی و سیب و به و انار را برمی‌داشت و از بالای پشت بام به طرف عروس پرتاب می‌کرد. در حین پرتاب داماد باید مواظب باشد که این وسایل به سر عروس خانم نخورد والا عروس خانم را باید می‌بردن قبرستان.

امروزه پرتاب قند منسوخ شده ولی پرتاب سیب یا انار (بیشتر سیب) ادامه دارد. بعد از بردن عروس به خانه خانواده داماد تازه مراسمشان شروع می‌شود. آشیق یا ارکستر با خواندن شعرهای مخصوص، فامیل‌ها و دوست و آشناها را دعوت می‌کند که بیایند و کادوی عروسی را که مبلغ زیادی هم است بدهند. بعد از این مراسم به مهمان‌ها شام می‌دهند، فردایش مراسمی با عنوان (دوواق قاپدی) اجرا می‌شود در این مراسم خانواده‌ی عروس یا در خانه خود غذایی درست می‌کنند یا اینکه وسایلش را می‌آورند و در خانه داماد درست می‌کنند و مهمان‌ها هم

با آوردن هدایایی از اتاق عروس خانم دیدن می‌کنند. بعد از این مراسمات بعد از یک ماه فامیل‌های عروس و داماد را برای پاگشائی دعوت می‌کنند و کادو می‌دهند.

آد قویما

بعد از به دنیا آمدن بچه تا ده روز که اسم نمی‌گذاشتند به بچه جیرتدان یا شنگول و منگول می‌گفتند بعد از ده روز اسم بچه توسط پدر یا مادر داماد انتخاب می‌شد. ولی حالا قبل از تولد اسم بچه انتخاب می‌شود آن هم توسط خود پدر و مادر بچه.

مراسم مذهبی

رغیب یا رغاییب (اؤلولر بایرامی)

این سنت فرهنگی و آیینی که همه ساله پس از آیین‌های شب رغایب و از عصرگاه اولین پنجشنبه‌ی ماه رجب برگزار می‌شود. دارای مراسم و آداب خاصی است وآیین رغایب که به جشن آرزوها نیز موسوم است و علاوه بر منطقه‌ی قره‌داغ در سایر مناطق آذربایجان نیز رواج دارد و به اسم «رغیب» یا « اؤلولر بایرامی» نامیده می‌شود. این آیین ویژه همه‌ساله در روز پنج‌شنبه اول ماه رجب و با حضور بستگان بر سر مزار نزدیکان و با خیرات خرما و حلوای مخصوص آمرزش درگذشتگان آغاز می‌شود. این آیین بنابه اقوال افراد کهنسال از سال‌های دور در منطقه رواج داشته و در کتاب تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه‌ی تبریز نوشته شاهزاده نادر میرزای قاجار– ص ۳۰۸ نیز به آن اشاره شده و آمده است: «چون پنج‌شنبه اول رجب رسد لیله‌الرغایب باشد. بومیان حلوا پزند از عسل یا دوشاب. به گورستان برند به خانه‌های دوستان فرستند از این حلوا نیز به خانه‌ی نامزد ببرند» سنت پخت حلوا در این روز خاص، همچون گذشته انجام می‌پذیرد و هر چند در شیوه‌ی پخت تغییراتی حاصل شده ولی سنت زیارت اهل قبور و پخش حلوا بر سرمزار افراد از دیگر جنبه‌های برجسته‌ی این سنت است که کماکان مانند گذشته مرسوم است. مانند بسیاری دیگر از سنت‌های منطقه آذربایجان در جشن رغایب نیز نامزدها همدیگر را فراموش نمی‌کنند فرستادن حلوا در این روز به خانه‌ی نامزدها از ضروری‌ترین امور محسوب می‌شود.

اوروجلوق

وقتی ماه رمضان نزدیک می‌شود دو سه روز قبل همسایه و خادمین مسجد بسیج می‌شوند و مسجد را حسابی غبارگیری می‌کنند. تمام فرش‌ها و ظرف‌هایش را می‌شویند و تمیز می‌کنند و آخوندی از شهر دعوت می‌کنند تا در این مدت ۳۰ روز برای مردم مراسم لازم را انجام دهد. این آخوند هم هر روز در خانه‌ی یکی از اهالی مهمان می‌شود و چون روستا سه مسجد به نام‌های غریب ، ابوالفضل و مسجد جامع دارد و هر کدام در یک منطقه از روستا واقع شده هر روز در یکی از مسجدها مراسم برگزار می‌کند در شب‌های احیا هم مردم در مسجد

شب‌زنده‌داری می‌کنند و بعضی‌ها هم سحری یا افطاری می‌دهند. و یا اگر نذری دارند در مسجد بین شب‌زنده‌دارها پخش می‌کنند بعد از اینکه ماه رمضان تمام شد عید فطر می‌آید که مردم صبح زود برای خواندن نماز عید فطر به مسجد می‌روند و بعد از آن هم اهالی روستا همراه آن روحانی از خانواده‌هایی که عزادار هستند دیدن می‌کنند و بعد هر کسی به خانه‌ی خود می‌رود و افطارش را باز می‌کند بعد هم عید دیدنی شروع می‌شود.

محرملیک

در ماه محرم شده زمین و زمان سیاه پوش می‌شود . از اول ماه محرم هیئت‌ها شروع به کار می‌کنند دسته‌های سینه‌زنی، زنجیرزنی و نوحه‌خوانی شروع می‌شود که در این مدت ده روز از اعضای هیئت برای شام و نهار دعوت می‌کنند و روستاهای اطراف هم هیئت‌های زنجیرزنی و سینه‌زنی را برای شام و نهار دعوت می‌کنند و ادامه می‌یابد تا روز نهم محرم روز تاسوعا که همه‌ی مردم روستا شب جمع می‌شوند و هر سه مسجد را همراه هیئت‌ها زیارت می‌کنند روز دهم یعنی روز عاشورا طبق روال قدیم شبیه‌خوانی از ساعت ۹ صبح در جلوی مدرسه یا کنار رودخانه شروع می‌شود و تا ساعت ۲ بعد از ظهر ادامه دارد که از بعضی از شهرستان‌ها و روستاهای اطراف برای دیدن شبیه‌خوانی به این دهستان می‌آیند در آخر هم افراد آمده به این دهستان را هر خانواده‌ای تعدادی از آنها را برای صرف نهار به خانه‌شان می‌برند. در شب سوم امام خادمین هر مسجد یک گاو قربانی می‌کنند و با گوشت آن آبگوشت احسان می‌کنند تمام مردم در این مراسم دعوت هستند مردها به مسجد می‌روند و نهار می‌خورند و مسجد هر محله به خانه‌های آن محله آبگوشت می‌دهند ودر روز اربعین هم هر مسجد برای احسان یک گاو قربانی می‌کنند و مثل مراسم سوم برگزار می‌شود.

مراسم فصلی

چیلله گئجه‌سی

اولین شب زمستان که بلندترین شب سال می‌باشد و به عنوان شب چیله که همان شب یلدا است نامیده می‌شود . در این روز برای نامزدها هندوانه و میوه و آجیل، پشمک، تخمه، باقالی و انواع خوراکی‌های دیگر و کادو و لباس زمستانی می‌برند و این روز را جشن می‌گیرند اصلی‌ترین میوه در این شب هندوانه است. که بعضی‌ها اگر هندوانه نداشته باشند انار می‌خورند و می‌گویند چون دانه‌های انار زیاد است در نتیجه سال پر برکتی را خواهیم داشت. اولین شب زمستان شروع بؤیوک چیلله که ۴۰ روز است می‌باشد و ۲۰ روز بعد کیچیک چیلله که جمعاً ۶۰ روز می‌باشد و تا اسفند ادامه دارد و بعد از آن بایرام آیی شروع می‌شود.

بایرام و چرشنبه‌لر

خبرچی چرشنبه‌سی: اولین چهارشنبه‌ی ماه اسفند است. در این چهارشنبه معتقدند که به همه

پرندگان و جانوران و گیاهان خبر می‌رسدکه از خواب بیدار شوید بهار می‌آید. درختان از خواب بیدار می‌شوند گل و بوته‌ها و غنچه‌ها می‌آیند. این روزها زمین یواش- یواش از خواب زمستانی بیدار می‌شود.

گول چرشنبه‌سی: در این چهارشنبه خانه تکانی می‌کنند همه جای خانه را مثل دسته‌ی گل تمیز می‌کنند و برای خانه گل می‌خرند و همه جا را با گل تزیین می‌کنند.

کول چرشنبه‌سی یا کوله چرشنبه‌سی: در این چهارشنبه همه چیز خانه را بیرون می‌ریزند و می‌شویند و خانه‌ها را گردگیری می‌کنند و همه چیز تمیز می‌شود و برای آمدن سال جدید حاضر می‌شوند.

آخیر چرشنبه‌سی: این چهارشنبه را دو روز می‌دانند اود چرشنبه‌سی شب چهارشنبه می‌باشد سو چرشنبه‌سی روز چهارشنبه می‌شود. (مراسم چهارشنبه سوری) می‌گویند این روز را همان طوری‌که شروع کنی تا آخر چهارشنبه سوری بعد همان طور خواهد بود.

مراسمهایی‌که در چهارشنبه آخر سال در روستار ورگهان اجرا می‌شود

اود یاندیرما

در این شب در هر خانه هر کسی با خانواده خود یک آتش کوچک روشن می‌کنند دور آن جمع می‌شوند و بزرگترها و کوچکترها از روی آتش می‌پرند و می‌گویند:

آتیل باتیل چرشنبه،
باختیم آچیل چرشنبه،

دیش آغریم، باش آغریم، تؤکول قال بوردا،
آغیرلیغیم، اوغورلوغوم تؤکول قال بوردا»

شار آتماق

یک چوب دستی تقریباً نیم متری برمی‌دارند و سر آن را با پارچه می‌بندند و آتش می‌زنند و دور سر خود می‌چرخانند و به آسمان پرتاب می‌کنند. همین که آتش خاموش شد مقداری از خاکستر آتش را بر می‌دارند و توی پارچه می‌گذارند و می‌بندند زیر فرش می‌گذارند تا برای چهارشنبه سال بعد بماند.

بوغدا سیمک

در گذشته بعد از آتش روشن کردن اول از هرکاری گندم سرخ می‌کرده‌اند، هیچ کس حق نداشت از آن بخورد وگندم سرخ شده را اول به طویله، حیاط و اطراف خانه پخش می‌کرده اند تا حیوانات وحشی و خانگی از آنها بخورند و بعد هم بقیه گندم را خودشان سرخ کرده

باهم می‌خوردند، البته کمی هم از آن گندم را برای سال بعد نگه می‌داشتند. البته این کار را امروزه در کمتر خانواده‌ای اجرا می کنند.

قولاق آسماق

در آخر چهارشنبه موقع شام کسی که می‌خواهد از آینده‌ی خود را بدانند نیت‌کرده بعد گوش‌های خود را بسته به در همسایه می‌رود بعد گوش‌های خود را باز می کند. با اولین جمله‌ای که بشنود جواب نیت خود را می‌فهمد.

سوت آشی

در گذشته در این روز همه شیربرنج درست می کردند و به همدیگر می‌داده‌اند و کسی که شیربرنج پخش می کرده به او انعام می‌دادند، مثل تخم مرغ رنگی، روسری یا پول. این کار امروزه در کمتر خانه‌ای اجرا می‌شود و همه مانند شهری‌ها در این شب پلو می پزند.

یئددی جور قوورقا قوورماق

در این روز هفت نوع از حبوبات سرخ می کنند مثل نخود، عدس، گندم، زیره، کنجد، شاه دانه، برنج، ماش.

قورشاق سالّاماق

یکی از مراسمات با مزه و زیبای این شب آخر چهارشنبه شال آویزان کردن است که هم بچه‌ها و هم بزرگترها این کار را انجام می‌دهند شال را از روشنایی پشت بام یا اینکه از پنجره یا در آویزان می کردند و صاحبخانه چیزی به عنوان عیدی مثل تخم مرغ رنگی، سیب، گلابی، پرتقال، شیرینی یا آجیل به شالش می‌بندد و او هم عیدی‌اش را می‌برد ولی اگر پسر جوانی باشد و دختر آن خانواده را بخواهد پسر هر چیزی را که به شالش ببندند روی زمین می‌ریزد و می گوید من دخترتان را می‌خواهم او را ببندید تا ببرم زیاد اصرار می کند و آنها یک نشانی از دختر را به شال پسر می‌بندند و او تا روز خواستگاری آن را پیش خودش نگه می‌دارد تا بعد از عقد به خود دختر بدهد.

تاباق بزمه: در این شب خانواده‌ی داماد یک خونچه درست می کند و به خانواده‌ی عروس می‌فرستد که در این طبق پنج متر پارچه برای پیراهنی و پارچه برای شلواری، روسری سنتی، نخود، کشمش، سیب، تخم مرغ رنگی و یک انگشتر طلا یا النگوی طلا می گذارند و داماد همراه خواهر و برادرهایش به خانه‌ی عروس می‌رود.

داش دوزمه

آخر شب چهارشنبه سوری بچه‌ها هر کدام یک سنگ برمی‌دارند و هر کدام در دل خود یک آرزو کرده و بعد این سنگ‌ها را کنار هم می‌چینند و تا صبح کسی به این سنگ‌ها دست نمی‌زد تا اینکه صبح زود می‌روند سراغ سنگ‌هایشان. زیر سنگ هر کس که حشره‌ی سرخ رنگ باشد آن کس به آرزویش می‌رسید.

ناغیل دئمه

در گذشته در این شب فامیل و آشنا در خانه‌ی یکی از بزرگترها جمع می‌شدند و قصه‌و معما می‌گفتند. بعضی از صاحبخانه‌ها هم که قصه‌گویی بلد نبودند یک قصه‌گو دعوت می‌کردند گاهی این قصه‌ها آن‌قدر دراز بوده که سه روز طول می‌کشیده است. متاسفانه با تاثیر زندگی شهری این کار دیگر اجرا نمی‌شود.

سوچرشنبه‌سی

در گذشته همین که چهارشنبه سوری از روی آتش پریدند فردایش موقع صبح قبل از صبحانه می‌رفتند کنار چشمه یا رودخانه و از روی آب هم می‌پریدند در این روز دختر خانم‌ها و عروس خانم‌ها کمی از موهای خود را کوتاه کرده و در آب می‌انداختند و مقداری پیاز گاز گرفته در دهان خود می‌جویدند آن را هم به آب می‌انداختند و باور داشتند که به این ترتیب تمامی تلخی‌ها را از زندگی خود دور می‌کردند.

سو چهارشنبه‌سیندن سونرا گزی

بعد از اینکه به کنار آب رفتند و آمدند مقداری صبحانه می‌خوردند و اگر هوا خوب بود همه‌ی مردم حاضر می‌شدند تا به گردش بروند دخترخانم‌ها در یک گروه و پسرها در گروه دیگر و پیرمردها و پیرزن‌ها در یک گروه به کوه و دشت و می‌رفتند و این روز آشپز مخصوص به خود داشته است که این افراد بعد از گردش موقع نهار یک جا جمع می‌شده‌اند دخترها و پسرها هیچ کدام حق نداشتند همدیگر را ببینند این گروه در آن طرف کوه و بقیه در این طرف کوه جمع می‌شدند و فریاد می‌کشیدند تا فقط صدای همدیگر را بشنوند. متاسفانه این سنت دیرینه دیگر اجرا نمی‌شود.

بایرام گئجه‌سی

بعد از گذراندن و اجرای مراسمی که شرح داده شد حالا شبی که همه برای فردا آماده می‌شوند آماده برای تبریک‌گویی و عید دیدنی هر خانه‌ای یک سفره بزرگ باز می‌کنند و در این سفره از میوه، شیرینی، عیدی، آجیل، تخم مرغ رنگی، انواع حبوبات و خوراکی‌ها

می‌چینند و همه از دوست و آشنا گرفته تا بیگانه در روز به خانه‌ی هم دیگر می‌روند و عید را تبریک می گویند. سوای این‌ها یک نفر یک عروسک چوبی شبیه بز بر می‌دارد که به آن «تکه» می گویند این فرد که خود تکمچی نامیده میشود، با عروسک خود به در خانه‌ی همه خانه‌ها می‌رود و آواز خوانده و تکه ر ا می‌رقصاند و عیدی می گیرد البته این فرد همراهانی هم دارد که در آخر عیدی‌های جمع شده را باهم قسمت می کنند.

***

غذاهای محلی

از غذاهای محلی این دهستان آش دوغ می‌باشد که همان (دوْغا) است. از دوغ، نخود، لوبیا، ماش، سیر، سبزی، اسفناج، یا بولاغ اوتی یا پرپیین و آرد و تخم مرغ درست می‌شود.
دیگری «ارکه شیله» که از برنج و ماش چشم بلبلی و روغن حیوانی درست می‌شود.
یووخا: از نان‌های محلی این منطقه «یووخا» می‌باشد. یوخا نانی است که دیر زمانی سفره‌ها را جان داده و نمادی است از میراث غنی حیات در قره‌داغ که روی فلزی به نام ساج روی اجاق پخته می‌شد ولی حالا در تنور درست می کنند
خیتاب: از نان‌های دیگر «خیتاب» است که خمیر را به صورت لواش درست می کنند و بعد موادی مثل اسفناج برنج و ترشیجات قبلا پخته توی خمیر می گذارند و بعد به تنور می‌چسبانند تا پخته شود.
فتیر: از نانهای دیگر فتیر که همان نان روغنی شهری‌هاست
ال چؤرگی: «ال چؤرگی» که نان بربری شهری هاست.
(شکل ۸)زن در حال پخت نان و (شکل ۹) آش دوغ

شکل ۸ – زن در حال پخت نان

طرز تهیه دوْغا

طرز پخت دوغا چنین است که اول تخم‌مرغ‌ها را با کمی آرد و برنج هم میزنند و با دوغ درون قابلمه دوباره با هم مخلوط می‌کنند و روی حرارت قرار می‌دهند. مرتب هم می‌زنند تا جوش بیاید و دوغ نبرد یا به قول خودشان (چوروومه‌یه)، سپس نخود پخته و سبزی را به مواد اضافه می‌کنند در این مرحله با حرارت گاهی هم می‌زنند. در این مرحله نمک را نیز اضافه کرده می‌گذارند تا آش جا بیفتد. بعد از پخت کامل و جا افتادن آش درون ظرف مورد نظر ریخته و با پیاز داغ تزئین می‌کنند.

طرز پخت خیتاب

از نان‌های این روستا خیتاب است خیتاب از خمیر، اسفناج، برنج، پیاز ، روغن و انواع ترشیجات مثل لواشک ، آلبالو، رب ومقداری نمک و ادویه‌جات درست می‌شود برای درست کردن مواد درون خطاب اول اسفناج را بخارپز کرده بعد برنج و ترشیجات را با پیاز سرخ شده سپس با کمی روغن و ادویه‌جات مخلوط می‌کنند مواد مخلوط شده را با اسفناج بخار پز مخلوط می‌کنند به این ترتیب مواد داخل خیتاب آماده است خمیر را نیز با آرد و نمک و آب درست می‌کنند خمیر که جا افتاد یا به قول خودشان (آجیدی) آن را به صورت گوی، که به ان کونده میگویند، درست می‌کنند. کونده را با وردنه پهن کرده و بعد موادی که با اسفناج، برنج و ترشیجات قبلا پخته توی خمیر می‌گذارند و بعد به تنور می‌چسبانند تا پخته شود .

شکل ۹ – دوغا یا آش دوغ

فولکلور داراغی ایله

آشاغیدا اوخویاجاغینیز ایکی اسطوره‌وی ریوایت پیشیگین فیریشته یا دا جین اولدوغوندان بحث ائدیر. بونلاری اوروجعلی دوزنانی توپلاییب، یازییا آلمیشدیر. ایلک دفعه مرحوم اوستاد بهزاد بهزادی‌نین غیرتیله ۱۳۸۳-۱۳۸۶-جی ایللر آراسیندا نشر اولان آذری درگی‌سینین ۳-جو ساییندا ضمیمه اولان «ائل دیلی و ادبیاتی»نین ۱۰-جو ساییندا چاپ اولموشدور.

«ائل بیلیمی»

بالابان چالان پیشیک

اوروجعلی دوزنانی

دئییرلر بیر کنده‌ده بیر کوْر کیشی وار ایدی. دئمک اوْنون ایکی گؤزو چیخیب یئری چوخور قالمیشدی. اوْندان سوْروشاندا کی، گؤزونه نه اوْلموشدور، باشیندان کئچنی بئله دئییردی:

منیم ائویمده بیر قارا پیشیک وار ایدی. بیر گون چوْخ اِل_ آیاغا دوْلاشدی، بیر آز اوْنا تیلته تؤکدوم. پیشیک تیلته‌نی یئیندن سوْنرا ـ تلِسیک ائودن چیخدی. دئدیم بو پیشیک تلسیک هارا گئدیر. دوردوم دوشدوم پیشیگین دالیسینجا گئتدیم.

پیشیک گئتدی، من گئتدیم. اوْنونلا دارین_ دارین یوْل گئتدیم، کنددن چیخیب، چؤلده بیر داشین آلتینا گیردی. من ده کئچیب داشی قوْوزادیم. داشین آلتیندان بیر قاپی آچیلدی. اوْتاقلار، دالانلار، پیلله‌لر گؤروندو. دالانلارین بیرینه گیریب چیپک سسی‌یله های _کوی گلن بیر اوْتاغین قاپی‌سی‌نین جیریغیندان ایچری باخدیم. کیشی‌لر، آروادلار اوْتاغا ییغیشمیشدیلار. چالان کیم، اوْخویان کیم. منیم پیشیگیم ایچری کئچجک هامی سس_ سسه وئریب دئدیلر:

– آشیـق قارا خوْش گلدین، سن بس نییه گئج گلدین؟
پیشیگیم دئدی:
– ائوده گئج ناهار وئردیلر.
جاماعات دئدی:
– بورادا هر نه وار گلیب یـئیـَـدن.
پیشیگیم دئدی:
– یوْخ، ائویمیزده ده هر نه واردیر.
پیشیگیم جاماعاتین گؤزونون قاباغـیندا دریسیندن چـیخیب، بؤیودو گؤزل بیر گنج اوْغلان اوْلدو. یاخچی گئییملی ایدی. اینینده چوْخ دیرلی آرخالـیق-شالوار وار ایدی.
بیری بیر بالابان گتیریب، پیشیگیمه وئردی، اوْ دا بالابانی گؤزلجه چالدی. چوْخلاری دوشوب اوْیـنادیلار. من چال_ اوْیـناما توکنمه‌دن قایـیدیب، همین داشـین آلتـینداکی ائویمه گلدیم.
اوْتوردوم کورسو باشـیـندا، بیر آز فیکره دالدیم. اوچ_ دؤرت ساعاتدان سوْنرا، پیشیگیم ائوه گلدی. اوْ کورسونون اوستونده یاتمیشدی. اوزومو یاخینلیغا آپاریب دئدیم:
– آشیـق قارا خوْش گؤردوک. بئله دئجک پیشیک قـیوراق سیچرایـیب، ایکی جایناغـین آتـیب، گؤزلریمین ایکیسینی‌ده چـیخاردیب اوْوجوما قوْیدو، چـیـغیردیم کند اهلی تؤکولدولر، پیشیگی قوْودولار، آمما کیمسه اوْنو توتا بیلمه‌دی.
پیشیک کنددن چـیخیب داغا ساری گـئـتدی، بیر داها کنده قایـیتمادی. اوْ زاماندان، من گؤزلریمی الدن وئرمیشم. هئی هامی‌یا دئییرم پیشیک فیریشته (جین) اوْلار. آدام وار اینانمیر.

پیشیک قوْشونو

اوروجعلی دوزنانی

ب‌یر اکینچی ده پیشیگی فیریشته بیلیب. پیشیکدن خاطیره‌سینی بئله دئییردی:
بیر گون گئجه سو نؤوبتیم ایدی. چؤلده یوْنجالیق سوواریردیم، فانوس الیمده ایدی، آی ایشیغی دا چؤلو بوروموشدو. بیر پیشیک قاباغیما چیخدی. فانوسو یئره قوْیوب، تپجکلی بئلیم‌له پیشیگه بیر چالدیم. بیر سورو، اینان میندن چوْخ پیشیک منه ساری یوردولر. بئل الیمده هئی وورووردوم، آزجا دالی چکیلن‌ده تئز قاییدیب اوستومه جوموردولار. دالی_ دالی پیشیکلری وور_ وورا گلیب کندده یئتیشدیم. تر اوست باشیمدان آخیردی. اؤز کوچه‌میزه‌جن منی ایزله‌ییب گلدیلر، الیمی آتیب قاپی‌نی آچدیم تئز حیطه تپیلدیم. قاپینی آنسیز اؤرتدوم. پیشیکلر ایچری گیره بیلمه‌دیلر.
ایندی‌ده مین_ مین پیشیک یادیما دوشنده جانیما قوْرخو اوْتورور. ایندی ده گئجه یاریسی تک باشیما سو سووارماغا گئده بیلمرم.
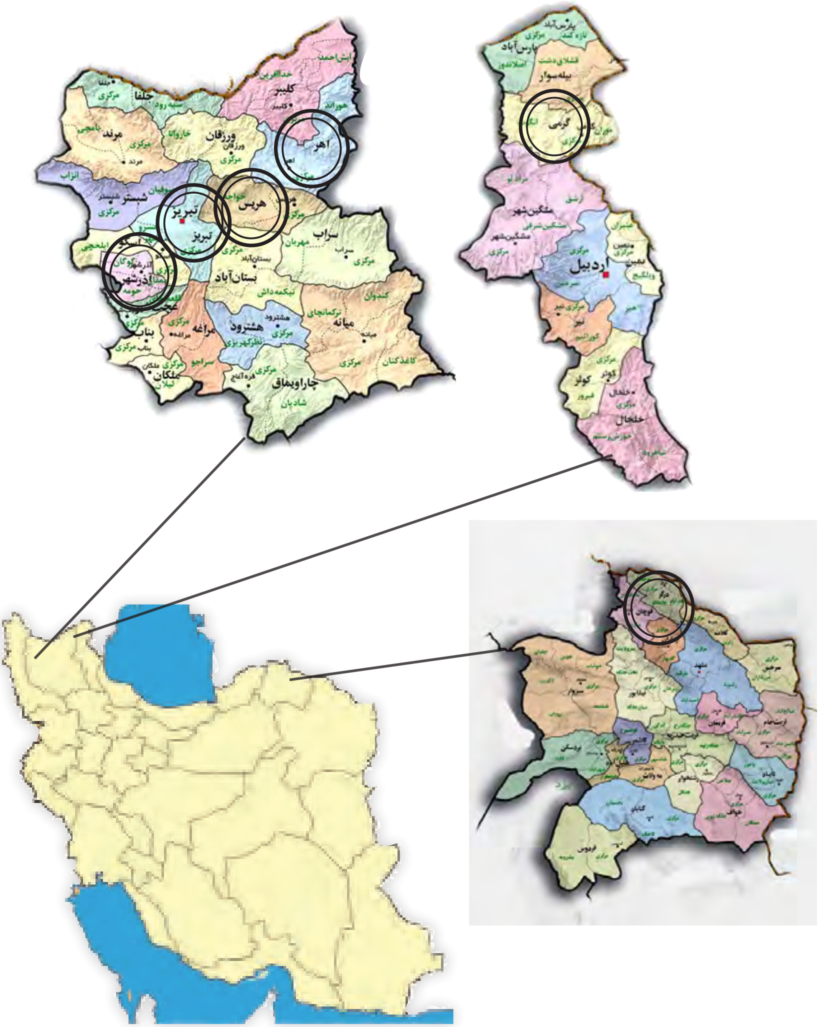
بو سایيدا توپلانیب، یايينلانان ماتریاللارین جغرافیاسی